МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота магістра

ВЗАЄМОДІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

Виконала: магістрантка 2-го курсу, групи 8.2814-1з
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»
Ю.В. Вишневська

Керівник: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
професор, д.філос.н. Краснокутський О.В.

Рецензент: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
професор, д. держ. упр., Болдуєв М.В.

Запоріжжя 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Вишневській Юлії Василівни
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Взаємодія територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації
керівник роботи Краснокутський Олександр Володимирович, к.філос.н, професор,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» березня 2025 року № 417-с

2. Строк подання студентом роботи 4 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи Савинець О. Ю. Адміністративно-правове забезпечення мобілізації Збройних Сил України: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с., Талалай Д. В. Поняття мобілізації: загальнотеоретичний аналіз. *Форум права.* 2011. №2. С. 864–867., Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник. Київ: НАДУ, 2011. С. 220.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати історію дослідження проблеми мобілізаційної готовності та мобілізації. 2. Уточнити зміст основних понять дослідження: «мобілізаційна підготовка», «мобілізація», «особливий період», «оповіщення». 3. Визначити принципи та методи дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації. 4. Дослідити сутність та механізм взаємодії в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації 5. Проаналізувати сутність, зміст та функції взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації. 6. Охарактеризувати становлення та розвиток взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації. 7. Висвітлити нормативно-правове регулювання сучасний стан організації мобілізаційної підготовки та мобілізації.

8. Обґрунтувати основні фактори оптимізації розвитку в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Краснокутський О.В, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	20.03.2025	20.03.2025
Розділ 2	Краснокутський О.В, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	28.08.2025	28.08.2025
Розділ 3	Краснокутський О.В, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	10.10.2025	10.10.2025

7. Дата видачі завдання 20 березня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень 2025	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Червень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Червень – серпень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Серпень – жовтень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Жовтень – листопад 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2025	*виконано*

Студент _____ Ю.В. Вишневська

Керівник роботи _____ О.В. Краснокутський

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 99 сторінок, 98 позиції у списку літератури, 3 додатків.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЦЕНТРИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ, ОРГАНАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА ТА МОБІЛІЗАЦІЯ

Мета дослідження: проаналізувати особливості взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування у контексті забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації та виявити основні проблеми та розробити рекомендації щодо підвищення ефективності цієї взаємодії.

Об'єкт дослідження: організаційно-правові аспекти взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування.

Предмет дослідження: взаємодія органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки у сфері мобілізації в сучасних умовах.

Методи дослідження: соціально-політичне прогнозування, системний аналіз, порівняння, узагальнення, дедукція, індукція, аналогія.

Новизна дослідження: полягає в тому, що у ньому поліпшення роботи органів місцевого самоврядування з ТЦК та СП у сфері забезпечення ефективності виконання мобілізаційних завдань.

Гіпотеза: передбачається, що ефективна взаємодія ТЦК та СП з ОМС у процесі мобілізаційної підготовки та мобілізації сприяє підвищенню рівня готовності територіальних громад до виконання завдань з мобілізації людських і матеріальних ресурсів.

Висновки: 1. Охарактеризувати та порівняти функції, ТЦК та СП та органів місцевого самоврядування у сфері мобілізації.

2. Дослідити механізми взаємодії між цими структурами, виявити ключові проблеми та виклики у забезпеченні мобілізаційної підготови та мобілізації.

3. Шляхи удосконалення співпраці, можливості удосконалення нормативного та методичного забезпечення взаємодії.

SUMMARY

The qualification work consists of 99 pages, 98 positions in the list of literature, 3 appendices.

TERRITORIAL CENTERS OF RECRUITMENT AND SOCIAL SUPPORT, LOCAL GOVERNMENT BODIES, MOBILIZATION TRAINING AND MOBILIZATION

The purpose of the study: to analyze the features of the interaction of the TCC and the SP with local government bodies in the context of providing mobilization training and mobilization and to identify the main problems and develop recommendations for increasing the effectiveness of this interaction.

Object of research: organizational and legal aspects of the interaction of the CCC and the SP with local governments.

Subject of research: interaction of local governments with territorial centers of recruitment and social support in the field of mobilization in modern conditions.

Research methods: socio-political forecasting, system analysis, comparison, generalization, deduction, induction, analogy.

Novelty of the research: The novelty of the study is that it improves the work of local governments with the CCC and the SP in ensuring the effectiveness of the implementation of mobilization tasks.

Hypothesis: it is assumed that effective interaction of the CCC and the SP with local self-government bodies in the process of mobilization preparation and mobilization contributes to increasing the level of readiness of territorial communities to perform tasks of mobilization of human and material resources.

Conclusions: 1. To characterize and compare the functions of the CCC and the SP and local self-government bodies in the field of mobilization.

2. To study the mechanisms of interaction between these structures, to identify key problems and challenges in ensuring mobilization preparation and mobilization.

3. Ways to improve cooperation, possibilities for improving regulatory and methodological support for interaction.

ЗМІСТ

ВСТУП ……..3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ…….....6
1.1. Історія дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації ……..…6
1.2. Уточнення основних понять дослідження: «мобілізаційна підготовка», «мобілізація», «територіальні центри комплектування та соціальної підтримки», «органи місцевого самоврядування», «організація мобілізаційної підготовки», «взаємодія» ……17
1.3. Принципи та методи дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації ….……...29
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ ……..38
2.1. Сутність, зміст та функції взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації …….38
2.2. Правове забезпечення взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації ……47
2.3. Становлення та розвиток взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації ……..……55
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ……..65
3.1. Сучасний стан взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації (на прикладі міста Запоріжжя) ……...65
3.2. Основні фактори оптимізації розвитку взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації ……74
ВИСНОВКИ……...84
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……...87
ДОДАТКИ…….....97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зумовлена суспільно-політичними процесами, які відбуваються внаслідок початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, що спричинили перегляд нормативно-правової регламентації процесу мобілізації, ключового елементу оборони держави під час військової агресії. З початком вторгнення російської федерації до Автономної Республіки Крим та військової агресії на Донбасі у 2014-2015 рр. проведено шість хвиль часткової мобілізації, основне спрямування якої – захист суверенності, незалежності, територіальної цілісності України та безпеки народу України. З 24 лютого 2022 року і до сьогодні триває загальна мобілізація. З огляду на вказане, особливої уваги набуває процес організації мобілізаційної підготовки та мобілізації, в якому критичну роль відіграють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки та їх взаємодія з органами місцевого самоврядування, ефективність якої є запорукою своєчасного виконання мобілізаційних завдань, комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань.

Проблемна ситуація, яка виникає під час проведення мобілізаційних заходів, потребують врегулювання не лише з боку законотворчих процесів, а й з наукової точки зору. Зокрема, можна констатувати той факт, що на сьогодні в науковій спільності наявні дослідження проблематики мобілізації як українських вчених та практиків, так і зарубіжних дослідників, проте вони мають дещо фрагментарний характер.

Слід виокремити роботи Тапалай Д., Савинець О., які здійснили аналіз наукової та довідкової літератури, норм законодавства та сформулювали авторські дефініції поняття «мобілізація», Бойко Б., який запропонував доктринальні визначення мобілізаційної підготовки та мобілізації як об’єктів публічного адміністрування, здійснив аналіз трансформації мобілізаційного законодавства України у 2014-2024 рр. та порівняв правове регулювання призову на військову службу під час мобілізації в України

та зарубіжних країнах , Гудими В. , Козака І., Корнієнко О. , Сокирко О. , Лапатійової Н. , які окреслювали історію перебігу мобілізації на теренах України в різні часи, а також інших вчених, серед яких: Авер'янов В., Бабич В., Бандурка О., Битяк Ю., Богданович В., Братковський В., Заросило В., Євсюкова Я., Іванченко В., Імінг Х., Капля О., Козак І., Колпаков В., Мельник О., Нестеренко О., Пашинський В., Подоляка А., Поляков А., Сокуренко В., Терещук О., Топольніцький В., Туркот М., Цимбалюк В., Шопіна І., Ярмиш О. та інші.

Об'єктом дослідження виступає суспільні відносини, які виникають в процесі організації мобілізаційної підготовки та мобілізації під час взаємодії між територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування.

Предмет дослідження: взаємодія органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки у сфері мобілізації в сучасних умовах.

Мета дослідження у виявленні та дослідженні особливостей взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування у контексті забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації, виокремлення основних проблем та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності цієї взаємодії.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких *завдань:*

— проаналізувати історію дослідження проблеми формування, становлення і розвитку проблем мобілізаційної готовності та мобілізації;

— уточнити зміст основних понять: «мобілізація», «мобілізаційна підготовка», «особливий період», «територіальні центри комплектування та соціальної підтримки», «органи місцевого самоврядування» на основі аналізу чинного законодавства України та наукових досліджень;

— визначити принципи та методи дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації;

— дослідити сутність, зміст та функції процесу взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації;

— висвітлити нормативно-правове регулювання взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації;

— встановити ключові проблеми та виклики, які виникають в процесі взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування у забезпеченні мобілізаційної підготовки та мобілізації;

— теоретично обґрунтувати основні шляхи вдосконалення співпраці ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі ґрунтовно досліджено витоки формування та розвитку мобілізаційних процесів у світі та в Україні зокрема. Запропоновано шляхи вирішення проблемних питань, які виникають в процесі такої взаємодії задля підвищення ефективності виконання мобілізаційних завдань.

Гіпотеза дослідження: ефективна взаємодія територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування у процесі мобілізаційної підготовки та мобілізації сприяє підвищенню рівня готовності територіальних громад до виконання завдань з мобілізації людських і матеріальних ресурсів. Ця гіпотеза може бути деталізована через перевірку наступних припущень: наявність чітко визначених механізмів взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування підвищує ефективність мобілізаційної роботи; спільне планування та обмін інформацією між ТЦК та СП і місцевою владою знижує ризики дезорганізації під час мобілізації; проведення спільних навчань і тренінгів покращує якість мобілізаційної підготовки населення; залучення місцевих громадських організацій до процесів мобілізації сприяє зростанню довіри та відповідальності серед населення.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

1.1. Історія дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації

Висвітлення теоретико-методологічного аспекту дослідження проблеми мобілізаційної готовності та мобілізації передбачає, передусім, розгляд питань, пов'язаних із аналізом історичних витоків формування, становлення і розвитку проблеми мобілізаційної готовності та мобілізації у світі та в Україні зокрема, а також формулювання дефініцій ключових понять на основі аналізу чинного законодавства України, наукових розробок та праць: «мобілізаційна підготовка», «мобілізація», «особливий період», «оповіщення», «система військового обліку» та розкриттям принципів і методів дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Обороноздатність держави із найдавніших часів була і залишається до сьогодні одним із найвизначальніших чинників її суверенітету – верховенство держави в межах свого адміністративно-територіального устрою, незалежність та визнання на міжнародній арені. З огляду на це можна стверджувати, що таке явище як мобілізація та проблематика мобілізаційної готовності з'явились поряд із заснуванням перших держав, а саме – в кінці IV тисячоліття до нашої ери. Локальні конфлікти між першими племенами та ранніми державами, спрямовані на розширення територій, влади, а також на захист власних та здобуття нових ресурсів відбувались через застосування військової сили. Кілі Н. досліджував війни між цивілізаціями та стверджував, що археологічні дані вказують на те, що

вбивства практикувались з моменту появи сучасного людства і війна задокументована в археологічних записах в тому числі в дрібномасштабних суспільствах. Мобілізація людських ресурсів відбувалась повністю на добровільній основі у племінних суспільствах і відповідно була неефективною та недосконалою [39, с. 13]. В більшості недержавних суспільств кожний чоловік, старше 13 чи 14 років вважався потенційним воїном, проте не всі чоловіки цього віку безпосередньо брали участь у битвах чи війнах [39, с. 34]. Мобілізація для набігу невеликого племені займала менше часу, бо вимагала не більше десятка охочих і могла бути виконана за невеликий проміжок часу, проте для мобілізації та оснащення армії вождя або короля могли знадобитись декілька місяців або років, тому держави вдавались до війн рідше, ніж менші за розміром суспільства [39, с. 121].

З появи ранніх держав, в період античності, середньовіччя та включно до періоду нового часу (XVIII століття) явище мобілізації стало обов'язком громадян держави, тобто суспільство повною мірою усвідомило значення цього процесу, розроблялись нормативно-правові акти, які передбачали врегулювання суспільних відносин, відбувались масові призови, формувались професійні армії.

Крейдберг М. дослідив історію мобілізацій в Сполучених Штатах Америки у 1775-1945 роках розкриваючи детально особливості перебігу мобілізаційних процесів, проте інформація про мобілізації до 1900 року обмежується невеликою кількістю основних даних, здебільшого оглядовою характеристикою, через брак достовірних джерел. Фрагментарні дослідження особливостей мобілізації в Україні наявні з XVIII століття. [45].

Як зазначає О. Сокирко, ще на ранньому етапі формування козацької державності головним засобом повідомлення Війська Запорозького про початок воєнних дій і необхідність підготовки до них слугував гетьманський універсал. Такий різновид владного документа був запозичений із адміністративної практики Речі Посполитої, де право видавати універсали мали як монарх, так і коронні урядовці, включно з гетьманами.

Накази мобілізаційного чи інформативного характеру, що надходили від гетьманської влади, зазвичай зберігалися у полкових канцеляріях або ж у приватних збірках козацької старшини [76, с.123].

У XVIII столітті, а саме в 1793 році Франція вперше у світі ініціювала масовий призов і законодавчо закріпила загальний військовий обов'язок для громадян, віком від 18 до 25 років, здатних носити зброю. Як зазначає історик Хаск'ю М. «у своїй декларації про початок набору військ, Французькі Національні збори стверджували: «Відтепер і доти, доки ворогів не буде вигнано з території Республіки, кожен француз зобов'язаний служити армії. Молоді чоловіки підуть на фронт; одружені працюватимуть над виготовленням зброї та транспорту; жінки шитимуть намети й одяг та допомагатимуть у шпиталях; діти виготовлятимуть нитки з льону; люди похилого віку мають виходити на площі, надихати воїнів на мужність, проповідувати ненависть до монархії та єдність Республіки.» [90]. Пруссія стала першою країною, яка розробила навчання військовій справі та зробила його загальнообов'язковим для забезпечення мобілізації в разі необхідності в максимально короткий термін, що дуже швидко перейняли інші країни і це стало підґрунтям Першої світової війни. З 1913 року всі країни світу почали вводити загальнонаціональний військовий обов'язок, переглядати законодавство про військову службу та розробляти ефективні моделі проведення мобілізаційних заходів з огляду на необхідність.

З часів Другої світової війни багато країн, включаючи Німеччину, Данію, Фінляндію, Грецію, Норвегію, Південну Корею, Єгипет, Ізраїль та Китайську Народну Республіку, зберегли обов'язкову військову службу для чоловіків, віком від 18 років, хоча закінчення холодної війни викликало дебати щодо продовження такої політики.

З початку XXI століття і досі триває процес трансформації правового регулювання організації призову, здійснення мобілізаційних заходів, мобілізаційної підготовки, визначення повноважень органів публічної адміністрації в цій сфері, а також вдосконалення законодавства, враховуючи

впровадження та використання діджитал-технологій як в Україні, так і в різних країнах світу.

У контексті сучасної безпекової ситуації в Україні, особливо після 2014 року, проблема мобілізаційної готовності набула нової глибини. Багато українських дослідників зосереджуються на вивченні механізмів мобілізації, правового забезпечення, психологічної підготовки населення та ролі інституцій. Українські науковці досліджували історію мобілізації в Україні через призму різних подій, від радянського періоду до сучасної ситуації, з акцентом на її соціальні та економічні наслідки.

У своїх наукових публікаціях Б. Бойко представив узагальнений аналіз становлення доктринальних підходів та еволюції нормативно-правового регулювання публічного адміністрування в сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки в Україні у 2014–2024 роках. Дослідник наголошує, що від часу анексії Автономної Республіки Крим і початку гібридного конфлікту на Донбасі до 23 лютого 2022 року спостерігалася суттєва зміна масиву нормативно-правових актів, а також активна модернізація механізмів формування Збройних Сил України. У цей відрізок часу помітною стала тенденція до пожвавлення доктринальних досліджень і поглиблення спеціалізації наукових робіт. Саме тоді з’являються перші комплексні праці, спрямовані на вивчення адміністративно-правових засад мобілізаційної діяльності та підготовки.

У коло інтересів учених також увійшли питання підтримання військової дисципліни та правопорядку в ЗСУ, проблематика кримінальної відповідальності за уникнення мобілізації, особливості адміністративного управління проходженням військової служби та застосування адміністративних стягнень за порушення законодавства, що регулює військовий обов’язок і службу.

Починаючи з 24 лютого 2022 року й дотепер, державою було ухвалено значну кількість нормативно-правових актів, спрямованих на швидке впровадження мобілізаційних процедур і вдосконалення вже існуючих механізмів для підвищення їх ефективності. Серед головних змін — оновлення

правил ведення військового обліку осіб, які підлягають призову чи перебувають у резерві; зниження призовного віку з 27 до 25 років; уточнення переліку категорій громадян, що не підлягають мобілізації; визначення підстав для отримання відстрочки; регламентація процедур бронювання військовозобов'язаних у період мобілізації та дії воєнного стану; впорядкування окремих норм щодо виконання військово-транспортного обов'язку; унормування порядку вирішення спорів у сфері мобілізації в межах адміністративного судочинства; а також покращення системи соціально-правових гарантій для військовослужбовців та членів їхніх родин.

Щодо розвитку наукових досліджень у цій тематиці, Бойко підкреслює, що інтенсивні бойові дії фактично призупинили появу масштабних фундаментальних праць: у цей період не було опубліковано жодної монографії, яка б комплексно розглядала окреслену проблематику [12, с.255].

Розглянемо детальніше особливості адміністративно-правового забезпечення сучасної мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, де одним із найважливіших питань буде визначення кола суб'єктів. На думку Савинець О., головним суб'єктом адміністративно-правового забезпечення мобілізації ЗСУ виступає держава [71]. На наш погляд, з цим варто погодитись, при цьому акцентуючи увагу на тому, що держава є головним суб'єктом адміністративно-правового забезпечення як мобілізації, так і мобілізаційної підготовки також, розглядаючи ці процеси як інструменти оборони для захисту держави, зважаючи на те, що основним викликом агресії є небезпека, тобто загроза існування держави, а не окремих її органів.

Савинець О. також зазначає, що функцію із державного управління в сфері адміністративно-правового забезпечення мобілізації ЗСУ держава виконує через свої органи та їх посадових осіб, що визначені розділом ІІІ ЗУ «Про мобілізаційну підготовку» [66]. До них вказаний законодавчий акт відносить: парламент (Верховну Раду України), главу держави (Президента України), органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері

економічного розвитку, Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері економічного розвитку, Міністерство оборони України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи виконавчої влади, зокрема місцеві), органи місцевого самоврядування, судові органи та органи прокуратури.

На думку Сокуренка В., систему державних органів, які становлять інституційний аспект сфери оборони складають: органи політичного управління сферою оборони; органи військового управління; інші органи, що у взаємодії із Міністерством оборони України виконують функції у сфері оборони [77, с.51].

Серед робіт, що напряму стосуються досліджуваної теми, вирізняється дисертація О. Савинець, у якій всебічно проаналізовано природу та особливості адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України, а також окреслено можливі шляхи його подальшого вдосконалення. Авторка провела історико-правовий огляд становлення та розвитку мобілізаційної підготовки й мобілізаційних процесів у новітній період української державності; визначила зміст, елементи та понятійні характеристики мобілізаційної підготовки, мобілізації та відповідних адміністративно-правових механізмів у ЗСУ. У дослідженні також уточнено сутність і класифікацію адміністративно-правових заходів, спрямованих на забезпечення мобілізації, розкрито компетенцію суб'єктів, які відповідають за їх впровадження, та описано особливості реалізації наданих їм повноважень. Окрема увага приділена аналізу адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сферах оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації, а також розгляду зарубіжного досвіду в цій сфері. Крім того, авторка охарактеризувала стан правового регулювання мобілізації у ЗСУ на сучасному етапі та сформулювала ключові напрями його подальшої оптимізації й удосконалення. [72].

Як зазначає Савинець О., адміністративно-правове регулювання мобілізації є здійснюваним за допомогою системи правових засобів результативним нормативно-організаційним впливом на соціальні відносини, що

виникають під час здійснення мобілізаційної підготовки та мобілізації задля їхнього впорядкування, охорони й розвитку [70, с. 208].

При цьому дослідник вважає, що адміністративно-правове забезпечення є складовою механізму адміністративно-правового регулювання. Під адміністративно-правовим забезпеченням мобілізації Збройних Сил України Савинець О.Ю. розуміє діяльність держави у особі її органів та посадовців, а також інших суб'єктів, які згідно із чинним законодавством є наділеними правами й обов'язками у зазначеній сфері вповноважених державою суб'єктів, що є спрямованою на створення необхідних умов задля належного здійснення мобілізації й установлена нормами законодавства як система гарантій належного проведення мобілізації в Україні [70, с. 208].

Адміністративно-правове забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні розглядається, як діяльність держави (як головного суб'єкта) та уповноважених нею суб'єктів, яка здійснюється за допомогою системи правових засобів і спрямована на створення необхідних умов для реалізації мобілізаційних заходів і мобілізаційної підготовки, а також як сукупність гарантій їх ефективного виконання.

Важливим аспектом адміністративно-правового забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні є діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП).

Як зазначає Курінний Є.В., головні фактори, що визначають своєрідності адміністративного-правового забезпечення діяльності ТЦК та СП нині поділяються на дві категорії. «Перша група чинників зумовлена власне воєнною специфікою — продовженням функціонування цих структур в умовах масштабованої агресії РФ. До цього додається безальтернативний пріоритет забезпечення проведення загальної мобілізації в Україні. Разом із тим підвищення ролі та суспільного значення ТЦК та СП створює передумови для можливих зловживань владними повноваженнями окремими їх працівниками (зокрема, у вигляді отримання неправомірної вигоди за сприяння в ухиленні від

мобілізації), що не є нетиповим в умовах панівної в Україні кланово-олігархічної корупційної моделі.» [37, с. 336].

Однією з ключових особливостей адміністративно-правового забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні є зростання суспільного значення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Це зумовлено воєнною специфікою сьогодення, зокрема необхідністю безперервного функціонування цих структур в умовах повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації. Водночас у діяльності ТЦК та СП нерідко проявляються корупційні практики та інші суспільно-небезпечні явища, що породжують ряд проблем, спричинений недоліками чинної нормативно-правової бази, яка забезпечує регулювання суспільних відносин, що виникають в процесі функціонування цих органів, який може бути усунений шляхом внесення змін та доповнень до законодавства. Курінний Є.В. робить висновок, що на відміну від першої групи наведених вище факторів, обставини, що є пов’язаними із недосконалістю адміністративно-правового забезпечення роботи ТЦК та СП підлягають своєму невідкладному усуненню, що має позначитися позитивним чином на подальше функціонування зазначених структур військового управління. . Є. В. Курінний звертає увагу на те, що друга група чинників, які впливають на специфіку адміністративно-правового забезпечення роботи ТЦК та СП, пов’язана саме з недосконалістю нормативно-правових актів, що регулюють їх діяльність. Передусім ідеться про брак чітко визначених процедур щодо призначення керівного складу цих органів (вимоги до кандидатів, перевірка доброчесності тощо) та їх звільнення; відсутність належного механізму контролю за виконанням службових обов’язків з боку Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗСУ; а також неврегульований порядок вручення повісток.

Попри закритість значної частини роботи ТЦК та СП, відповідне оновлення нормативної бази могло б помітно підсилити можливості оперативного супроводження їх діяльності правоохоронними органами, забезпечити ефективніше застосування превентивних антикорупційних

інструментів НАЗК, а також створити умови для дієвого громадського контролю — зокрема, шляхом формування Громадських рад при обласних та прирівняних до них ТЦК та СП за аналогією до Громадської антикорупційної ради при Міністерстві оборони України, що функціонує з 14 квітня 2023 року.

На відміну від першої групи факторів, недоліки адміністративно-правового забезпечення діяльності ТЦК та СП можуть бути усунені у відносно короткі терміни, що сприятиме підвищенню результативності роботи цих органів військового управління. [37, с. 336].

Таким чином, можна виділити чотири етапи становлення, розвитку та нормативного закріплення мобілізації у різних країнах світу.

Перший етап – (з появи перших племен та організацій суспільства – до появи ранніх держав), який можна назвати «етапом зародження мобілізації», для якого характерним було закладення засад мобілізаційного процесу, який відбувався без нормативно-правової регламентації та вимог до «призовників», окрім вікових.

Другий етап – (з появи ранніх держав до XVIII століття), якому властиве чітке розуміння суспільством, що являє собою мобілізація, усвідомлення необхідності цього процесу задля забезпечення обороноздатності держави та появою перших документальних свідчень про перебіг мобілізаційного процесу. З огляду на це, даний етап можна назвати «етап розробки алгоритму проведення мобілізаційних заходів».

Третій етап – (XIX століття – XXI століття) «етапом формування основ мобілізаційного законодавства». Для цього етапу характерним є виокремлення його саме як нормотворчого з огляду на те, що у загальнодержавних нормативно-правових актах різних країн було закріплено військовий обов’язок, а також у зв’язку з Першою світовою війною виникла потреба у вдосконаленні підходів до проведення мобілізації.

Четвертий етап – (з початку XXI ст. - до сьогодні) «етап модернізації мобілізаційного законодавства», під час якого в Україні та інших країнах світу відбувається перегляд нормативних засад мобілізації, обумовлений істотним

зростанням кількості військової агресії з боку різних держав, зростанням і урізноманітненням мобілізаційного законодавства у зв'язку з виникненням проблемних питань забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації, що потребують сучасних підходів до їх якнайшвидшого вирішення.

Історія дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації формувалася поступово та нерівномірно. Науковий інтерес до цієї взаємодії з'явився значно пізніше, ніж до загальних питань мобілізації, і почав активно розвиватись лише в умовах сучасних воєнних загроз, особливо після 2014 року. Дослідники зосереджували увагу переважно на еволюції мобілізаційних механізмів, нормативно-правовому забезпеченні, повноваженнях суб'єктів мобілізації та ролі органів влади, у тому числі органів місцевого самоврядування. Саме цей напрям став базою для подальшого аналізу інституційної взаємодії між ТЦК та СП і ОМС.

Ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми наявних досліджень щодо адміністративно-правового забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації засвідчує, що мобілізаційна підготовка та мобілізація є взаємопов'язаними складовими системи національної безпеки, які забезпечують готовність держави до реагування на зовнішні загрози. Їх ефективне впровадження залежить не лише від нормативно-правового забезпечення, а й від чіткої організації, координації дій уповноважених суб'єктів та довіри суспільства до інституцій, що здійснюють відповідні функції. Історія дослідження довіри до влади демонструє її ключову роль у зміцненні обороноздатності держави, забезпеченні національної безпеки, стабільності функціонування органів публічної влади в умовах особливого періоду, а також у підтриманні життєдіяльності критично важливих секторів суспільства в умовах воєнного часу. Досвід минулих років свідчить, що ефективне проведення цих заходів є визначальним фактором у збереженні суверенітету та територіальної цілісності країни.

Досліджено особливості адміністративно-правового забезпечення сучасної мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні. Встановлено коло суб'єктів, які беруть участь в цьому процесі: головний суб'єкт – держава, яка виконує свою функцію через систему державних органів (глава держави, парламент, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, органи військового управління, судові органи та органи прокуратури). Запропоновано визначити адміністративно-правове забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні як діяльність держави (як головного суб'єкта) та уповноважених нею суб'єктів, яка здійснюється за допомогою системи правових засобів і спрямована на створення необхідних умов для реалізації мобілізаційних заходів і мобілізаційної підготовки, а також як сукупність гарантій їх ефективного виконання. Доведено, що діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки є невід'ємною частиною адміністративно-правового забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні.

Встановлено, що питання мобілізаційної підготовки та мобілізації потребує подальшого комплексного та ґрунтовного дослідження, теоретичного осмислення й практичного вдосконалення, зокрема через розробку ефективних механізмів формування та зміцнення інституційної спроможності, правового регулювання, що є основними факторами, які забезпечують мобілізаційні процеси.

Таким чином, попри значну кількість наукових досліджень, питання мобілізаційної підготовки та мобілізації залишається актуальним і досі не отримало всебічного та вичерпного висвітлення в науковому дискурсі. Це дає підстави стверджувати, що дана тематика потребує подальшого ґрунтовного вивчення, теоретичного осмислення й практичного вдосконалення, зокрема через розробку ефективних механізмів формування та зміцнення інституційної спроможності, правового регулювання, що забезпечують мобілізаційні процеси.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «мобілізаційна підготовка», «мобілізація», «територіальні центри комплектування та соціальної підтримки», «органи місцевого самоврядування», «організація мобілізаційної підготовки», «взаємодія»

Для розуміння механізму взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування під час організації мобілізаційної підготовки та мобілізації, важливо чітко визначити основні поняття, що використовуються в цьому дослідженні, зокрема про такі, що безпосередньо використовуються під час здійснення управлінської діяльності: «мобілізаційна підготовка», «мобілізація», «особливий період» тощо.

У енциклопедії сучасної України визначено поняття мобілізація – (франц. mobilisation, від лат. mobilis – рухомий) – сукупність узгоджених і взаємопов'язаних заходів щодо переведення Збройних сил на воєнний стан і перебудови економіки та державних інститутів країни з метою повного і всебічного забезпечення діяльності держави в умовах збройної боротьби [24].

Етимологія та зміст слова «мобілізація» визначена у тлумачних словниках української мови та у словниках слів іншомовного походження. Тлумачний словник української мови під мобілізацією вбачає призов військовозобов'язаних на службу до діючої армії у зв'язку із запровадженням воєнного стану [50].

У Великому енциклопедичному юридичному словнику та Великій юридичній енциклопедії мобілізаційну підготовку тлумачать як комплекс заходів, що проводяться у мирний період для завчасного забезпечення готовності державної економіки, органів влади, місцевого самоврядування, населення, Збройних Сил та території країни до організованого збройного захисту й пов'язаних із ним дій.

У Великому юридичному словнику також наводиться додаткове розуміння цієї категорії: мобілізаційна підготовка розглядається як складова системи підготовки командного складу — генералів та офіцерів, а також органів управління військових підрозділів, сил флоту й військових комісаріатів — до належного та узгодженого здійснення мобілізаційного розгортання [10].

У енциклопедично-словникових джерелах термін «мобілізація» (фр. mobilisation, від лат. mobilis — рухомий) подається у кількох основних значеннях: концентрація сил і ресурсів для досягнення певної мети; переведення збройних сил держави на організаційну структуру та штат воєнного часу; перепрофілювання промисловості, транспорту та інших секторів економіки на функціонування в умовах воєнного стану; залучення населення або окремих галузей народного господарства до виконання визначених завдань; призов військовозобов'язаних до діючої армії у зв'язку із введенням воєнного стану; у переносному розумінні — активне залучення певних осіб до виконання важливих завдань або приведення будь-якої діяльності чи ресурсу до стану максимальної активності з метою забезпечення реалізації значущого заходу. [10,18, с. 682; 2, с. 479].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», мобілізація — це сукупність заходів, спрямованих на поетапне переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних установ, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а також на приведення Збройних Сил України, інших військових формувань і сил цивільного захисту до організації та штатів воєнного часу. Мобілізація може здійснюватися у формі загальної або часткової та проводитися відкрито або приховано. [66].

Бойко Б.В., спираючись на узагальнений аналіз енциклопедично-словникової літератури, ретроспективного та чинного законодавства, а також окремих позицій правознавців, окреслює ознаки та формулює поняття мобілізаційної підготовки і мобілізації як об'єктів публічного адміністрування. Зокрема, науковець визначає, що мобілізація у широкому розумінні як об'єкт публічного адміністрування — це суспільні відносини, які виникають в умовах особливого періоду в процесі реалізації уповноваженими суб'єктами заходів і інструментів комплексного та планомірного характеру на основі загальних та спеціальних правових принципів і з урахуванням розрахункових потреб. Метою

таких заходів є переведення національної економіки, діяльності органів державної влади та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань і сил цивільного захисту — на організацію та штати воєнного часу. У вузькому розумінні мобілізація виступає безпосереднім об'єктом публічного адміністрування як процес реалізації уповноваженими суб'єктами заходів і інструментів комплексного та планомірного характеру, спрямованих на досягнення конкретних цілей. [15, с.515].

Талалай Д.В. пропонує визначення мобілізації як сукупності загальнодержавних заходів, які здійснюються уповноваженими суб'єктами відповідно до чинного законодавства в межах їх компетенції. Ці заходи реалізуються з метою планового та всебічного переведення національної економіки, діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань і сил цивільного захисту — на організацію та штати воєнного часу, з метою виконання завдань, пов'язаних з усуненням внутрішніх і зовнішніх загроз [82, с. 866].

Варто додати що, як зазначає Савинець О.Ю. зазначає, що у визначенні, запропонованому Талалаєм Д.В., виділення моменту здійснення мобілізаційних заходів суб'єктами саме відповідно до чинного законодавства та в межах їх компетенції є надлишковим, оскільки ця вимога вже закріплена у ч. 2 ст. 19 Конституції України. У ній встановлено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах повноважень і в спосіб, передбачений Конституцією та законами України.» [70, с. 204].

Таким чином, пропонуємо визначити мобілізацію як єдність комплексних та послідовних заходів переведення національної економіки, діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування підприємств, установ та

організацій функціонування за умов особливого періоду, а військових формувань та сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу, які реалізуються тимчасово в умовах особливого періоду, здійснюються з метою забезпечення оборони для захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Братковський В. М. та Чорномаз О. Б. зазначають, що правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні здійснюється на трьох основних рівнях: загальнодержавному, місцевому та локальному. На найвищому рівні мобілізаційні процеси визначаються положеннями Конституції України, а базовим спеціальним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Інші закони — зокрема, «Про оборону України», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про основи національної безпеки України» та низка інших — належать до групи звичайних законів, що також регламентують окремі аспекти мобілізаційних відносин.

На загальнодержавному рівні регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації забезпечується актами Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, Генерального штабу, РНБО та інших органів державної влади, компетенція яких поширюється більш ніж на одну адміністративно-територіальну одиницю.

На рівні областей і районів нормативне забезпечення у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється місцевими державними адміністраціями, а також територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки відповідного рівня. У межах своєї компетенції голови обласних і районних державних адміністрацій, а також органи місцевого самоврядування (сільські та селищні ради) видають розпорядження, що можуть стосуватися мобілізаційних заходів.

На локальному рівні правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації реалізується безпосередньо в межах підприємств, установ і організацій. Керівники юридичних осіб уповноважені видавати накази, які за

необхідності можуть визначати обов'язки військовозобов'язаних працівників щодо мобілізаційної підготовки або мобілізації. До цієї категорії також належать накази командирів військових частин. Уся сукупність зазначених нормативно-правових актів відіграє ключову роль у забезпеченні своєчасного та ефективного здійснення мобілізаційної підготовки й мобілізації в Україні [13, с. 291].

Стаття 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає мобілізаційну підготовку як комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, що здійснюються у мирний час. Мета цих заходів — підготовка національної економіки, органів державної влади та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту (далі — Збройні Сили України та інші військові формування), сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій для своєчасного та організованого проведення мобілізації, задоволення потреб оборони держави, захисту її території від можливої агресії та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.[66].

Бойко Б.В. наводить доктринальне визначення мобілізаційної підготовки як об'єкта публічного адміністрування у широкому розумінні, згідно з яким це — суспільні відносини, що виникають у процесі закономірного застосування в мирний час уповноваженими суб'єктами ієрархічно організованої системи управління послідовних заходів комплексного та багатовекторного характеру. Ці заходи здійснюються на основі загальних та спеціальних правових принципів і спрямовані на підготовку національної економіки, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань та інших суб'єктів до своєчасного та організованого проведення мобілізації, задоволення потреб оборони держави, захисту її території від можливої агресії та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

У вузькому значенні мобілізаційна підготовка розглядається як безпосередній об’єкт публічного адміністрування, тобто як процесуальна діяльність уповноважених суб’єктів» [15, с.515].

Іншу позицію щодо визначення мобілізаційної підготовки висловлює Іванченко В.А., який трактує її як складову систему планових та завчасних загальнодержавних організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних і правових заходів оборони держави, що реалізуються у мирний час (за винятком випадків часткової мобілізації, коли заходи з мобілізаційної підготовки проводяться одночасно з мобілізацією). Метою таких заходів є: 1. підготовка національної економіки та суб’єктів публічної адміністрації до функціонування в умовах особливого періоду; 2. підготовка Збройних Сил України, інших законних військових формувань та правоохоронних органів до виконання обов’язків у військовий час; 3. забезпечення готовності до збройного захисту від можливої агресії; 4. методологічне розроблення та навчання населення щодо ефективного функціонування в особливий період; 5. проведення комплексних навчань із мобілізаційного розгортання та виконання мобілізаційних планів; 6. розвиток міжнародного співробітництва у сфері мобілізаційної підготовки [15, с.517; 29, с.67].

В Законі України «Про оборону України» не міститься тлумачення визначення «мобілізаційна підготовка», але в окремих статтях визначається, які суб’єкти залучені до здійснення заходів з мобілізаційної підготовки, серед яких: Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України, міністерства, центральні та інші органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації усіх форм власності.

Фролов В. С., Лобко М. М. та Кириченко С. О. зазначають, що відповідно до чинного законодавства комплекс основних заходів мобілізаційної підготовки включає забезпечення готовності системи державного управління до функціонування в особливий період, підготовку органів державної влади та інших державних структур, органів місцевого самоврядування, підприємств,

установ і організацій до роботи в умовах надзвичайного стану, а також переведення на особливий режим функціонування національної економіки та її галузей. Крім того, заходи охоплюють підготовку Збройних Сил України та інших елементів сил оборони до проведення мобілізації, забезпечення готовності єдиної державної системи цивільного захисту, розроблення мобілізаційних планів, довготермінових і річних програм мобілізаційної підготовки тощо. Виконання цих заходів має відображатися у відповідних довготермінових і річних програмах мобілізаційної підготовки [66].

Закон передбачає, що такі програми повинні розроблятися центральними та місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами і органами місцевого самоврядування. Проте на практиці це положення не завжди реалізується належним чином [89, с. 81].

Отже, мобілізаційна підготовка є комплексом заходів, що здійснюються у мирний час з метою підготовки до проведення мобілізації, задоволення потреб оборони держави та захисту її території, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Проблемою визначення змісту поняття «особливий період» в Україні займалися такі науковці, як Устименко О., Шемшученко Ю. та інші. Їхні дослідження створюють наукове підґрунтя для подальших наукових пошуків у цій сфері. Водночас сучасна суспільно-політична ситуація в Україні майже унеможливлює існування єдиного тлумачення поняття «особливий період», що робить актуальним проведення системного аналізу існуючих визначень та характеристик його складових елементів.

Визначення терміну «особливий період» міститься у статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де зазначено, що під цим поняттям розуміється період функціонування національної економіки, органів державної влади та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України своїх конституційних обов’язків. Він настає з моменту

оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або з доведення його до виконавців у випадку прихованої мобілізації, а також з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її регіонах і охоплює період мобілізації, воєнного часу та частково відбудовний період після завершення воєнних дій. Особливий період є особливим правовим режимом, головною метою якого є захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Його специфіка полягає у тому, що протягом цього часу функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій здійснюється за визначеним, відмінним від звичайного, порядком.

Визначення терміну «особливий період» міститься також у статті 1 Закону України «Про оборону України», де наводиться дещо інше тлумачення: це період, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або з доведення його до виконавців у разі прихованої мобілізації, а також з моменту введення воєнного стану в Україні чи в окремих її регіонах і охоплює час мобілізації, воєнний час та частково відбудовний період після завершення воєнних дій. У цьому визначенні не зазначаються конкретні суб’єкти, яких охоплює особливий період, а також не відображаються його специфіка та порядок діяльності відповідних суб’єктів. [68].

У 2014 році до Кримінального кодексу України були внесені зміни, у яких термін «особливий період» вперше з’явився як особливо кваліфікуюча ознака у низці статей, що посилюють відповідальність за окремі військові злочини. Зокрема, зміни стосувалися статей щодо непокори, дезертирства, невиконання наказу, умисного пошкодження військового майна та інших, із уточненням «вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану». Проте безпосереднє визначення поняття «особливий період» у Кримінальному кодексі відсутнє. На основі аналізу законодавчих та наукових джерел можна виділити основні ознаки, характерні для особливого періоду: 1. визначена поведінка фізичних, посадових та юридичних осіб (що відображено у визначенні

особливого періоду у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»); 2. тимчасове введення окремих правил або виключення певних приписів із загальнообов'язкових правових норм; 3. встановлення контролю за додержанням правопорядку в межах дії особливого періоду та запровадження певних обмежувальних заходів [65].

Котляренко О.П. та Агафонова Ю.П. зазначають, що поняття «воєнний стан», «особливий період» та «мобілізація» є взаємопов'язаними. Особливий період може тривати як до введення правового режиму воєнного стану, так і після його завершення чи скасування, проте в будь-якому випадку він охоплює період дії правового режиму воєнного стану. Законодавець також пов'язує початок особливого періоду з моментом оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або з доведення його до виконавців у разі прихованої мобілізації [34, с. 617].

Із проведеного аналізу можна стверджувати, що термін «особливий період» законодавець використовує у різних чинних нормативно-правових актах (Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та Закону України «Про оборону України»), які дублюють один одного, що не відповідає основним принципам правотворчої техніки. Більше того, дефініції досліджуваного терміну є відмінними та допускають неоднозначне сприйняття або тлумачення та потребують деталізованих роз'яснень.

Поняття «органи місцевого самоврядування» не виокремлено в нормативно-правових актах як окреме. Аналізуючи положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а саме ч.2 ст.2, можна зробити висновок, що здійснювати місцеве самоврядування мають право та реальну здатність – територіальні громади сіл, селищ, міст, а також сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, районні та обласні ради. Отже, органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські, районні та обласні ради, а також їх виконавчі органи. Стаття 140 Конституції України визначає, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування, зокрема сільські, селищні та міські ради

та їх виконавчі органи. Органами, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Крім того, сільські, селищні та міські ради можуть за ініціативою мешканців створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення, наділяючи їх частиною власної компетенції, фінансів та майна. З цього випливає, що в системі місцевого самоврядування можна виділити представницькі органи (сільські, селищні, міські, районні та обласні ради, об'єднані територіальні громади) та виконавчі органи (виконавчі комітети рад, а також відділи, управління та інші органи, створені радами для виконання їх повноважень).

Пропонуємо визначити органи місцевого самоврядування як представницькі та виконавчі органи, що здійснюють право територіальної громади на місцеве самоврядування, які правомочні розглядати та вирішувати питання місцевого значення в межах повноважень, наданих їм Конституцією і законами України.

У навчальному посібнику за загальною редакцією Бондарчука О.Г. пропонується визначення територіального центру комплектування та соціальної підтримки як «органу військового управління України, що веде військовий облік та здійснює мобілізацію населення» [56, с. 10], на нашу думку воно є спрощеним, але зрозумілим для широкого кола осіб.

Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, відповідно до Положення про ТЦК та СП, є органами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації [63]. Микулець В.Ю. зазначає, що визначення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК) як органів військового управління є некоректним і не відображає фактичних завдань, повноважень та функцій, покладених на ці установи. Науковець пропонує створити новий орган державної влади та ухвалити відповідний спеціальний закон, що сприятиме удосконаленню правового регулювання діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки [48, с. 96].

Організація мобілізаційної підготовки — це цілеспрямована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, підприємств, установ і організацій, спрямована на своєчасне планування, координацію та реалізацію заходів щодо забезпечення готовності держави, економіки, Збройних Сил України та інших військових формувань до мобілізації.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», організація мобілізаційної підготовки включає визначення завдань і обсягів мобілізаційних заходів; розроблення, узгодження та реалізацію мобілізаційних планів; створення необхідних мобілізаційних ресурсів (людських, матеріальних, фінансових); здійснення контролю за станом мобілізаційної готовності; взаємодію між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності. Таким чином, організація мобілізаційної підготовки є системною управлінською діяльністю, яка забезпечує ефективне функціонування механізму мобілізаційної готовності держави в мирний час і створює умови для оперативного проведення мобілізації у разі загрози національній безпеці.

Поняття «взаємодія» досліджується представниками різних наукових галузей — філософії, психології, педагогіки, соціології — як на макрорівні, так і на мікрорівні. На макрорівні соціальної взаємодії виділяють ключові інститути суспільства, серед яких релігія, родина, громадські організації, освітні заклади та інші великі соціальні структури. У загальному сенсі взаємодія визначається як форма руху й взаємного впливу об’єктів. Людина характеризується прагненням до взаємодії з різними об’єктами навколишнього світу, що дозволяє їй пізнавати природні та суспільні явища, закономірності і процеси, орієнтуватися в реальності, формувати способи мислення й поведінки, а також задовольняти потреби в спілкуванні, навчанні та особистісному розвитку.

З філософської точки зору взаємодія розглядається як процес взаємного впливу об’єктів один на одного, що проявляється у їхній взаємній обумовленості

та зміні стану, перехідності та породженні одного об’єкта іншим. Вона є різновидом безпосередніх або опосередкованих, зовнішніх або внутрішніх зв’язків об’єктів, а властивості конкретного об’єкта можна визначити лише через його взаємодію з іншими.

У психології та педагогіці взаємодія трактується як процес взаємного впливу суб’єктів, що формує взаємозалежність і зв’язок між ними. Вчені виділяють такі типи взаємодії, як співдружність, конкуренція та конфлікт. Соціально-психологічна класифікація взаємодії, запропонована К. Абульхановою-Славською, Є. Ільїним та Б. Ломовим, включає співробітництво, протиборство, односпрямоване сприяння, односпрямовану протидію, контрастну взаємодію та компроміс. Цільова взаємодія учасників спільної діяльності розглядається як основна одиниця психологічного аналізу колективної роботи.

У контексті функціонування територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) взаємодія з органами місцевого самоврядування включає як прямі відносини між суб’єктами, так і спільне ставлення до об’єкта діяльності. Таким чином, взаємодія виступає базовим, родовим поняттям, що охоплює процеси взаємного впливу, обумовленості та обміну між об’єктами (суб’єктами), а також встановлює взаємні зв’язки соціальних явищ як на рівні всього суспільства, так і на рівні окремих груп або індивідів.

Пропонуємо одне із визначень, що взаємодія — це процес, форма діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів державної влади й місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення належного рівня мобілізаційної готовності держави, своєчасне проведення мобілізаційних заходів і ефективне використання ресурсів.

Отже, підсумовуючи, на наш погляд визначимо основні поняття «мобілізаційна підготовка», «мобілізація», «органи місцевого самоврядування», «територіальні центри комплектування та соціальної », «особливий період», «організація мобілізаційної підготовки», «взаємодія» є важливим етапом у

дослідженні процесу організації та здійснення мобілізаційних заходів, оскільки саме їхнє чітке розуміння дозволяє сформувати науково обґрунтовану базу для аналізу чинної системи публічного адміністрування у сфері обороноздатності держави, забезпечити узгодженість дій суб'єктів мобілізаційної роботи та визначити напрями її вдосконалення в умовах сучасних викликів.

Ми вважаємо, що чітке тлумачення зазначених понять не лише дає змогу дослідити та усвідомити нормативно-правову регламентацію мобілізаційних процесів, зміст, коло уповноважених суб'єктів та порядок здійснення мобілізаційної підготовки та мобілізації, а також дозволяє встановити межі відповідальності та повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також інших суб'єктів, залучених до мобілізаційного процесу. Можна стверджувати, що це також створює передумови для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень, забезпечення належного рівня оборонної спроможності держави виконувати її охоронну функцію як сукупності функцій захисної, стримуючої, освітньої, наукової, мобілізаційної, політичної, економічної в умовах особливого періоду чи загроз національній безпеці.

1.3. Принципи та методи дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації

Наукова діяльність, незалежно від галузі знань, спрямована на здобуття нових наукових знань або результатів, що дозволяють вирішувати важливі теоретичні або прикладні завдання загальнодержавного чи глобального масштабу. Досягнення цієї мети реалізується через перевірку робочої гіпотези, яка виступає «ключовим методологічним інструментом, що структуровано організовує процес дослідження та визначає його логіку».

Ця діяльність є проявом цілеспрямованого процесу наукового пізнання, яке за своєю природою є науковим дослідженням. Воно володіє певною

специфікою, структурою та характером, що дозволяє отримувати достовірні знання про основні аспекти об’єктів, явищ та процесів, а також про їхні суттєві властивості, ознаки, взаємозв’язки та взаємовідносини. Результати наукового пізнання зазвичай формулюються у вигляді понять, категорій, законів і наукових теорій [75].

Саме тому особливого значення набуває визначення актуальної теоретичної або прикладної проблеми, що потребує розв’язання, та правильний вибір методологічного інструментарію дослідження, який дозволяє системно й всебічно вивчити обраний предмет, у даному випадку – взаємодію органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки у сфері мобілізації в сучасних умовах.

Методологія визначається як «концептуальний виклад мети, змісту та методів дослідження, що забезпечують отримання максимально об’єктивної, точної та систематизованої інформації про процеси та явища».

Методологія визначає підходи та способи отримання наукових знань, що відображають розвиток процесів і явищ, спрямовують дослідницьку діяльність і окреслюють специфічний шлях досягнення науково-дослідницьких цілей. Вона забезпечує комплексне вивчення об’єкта дослідження, сприяє інтеграції нових даних у наукову теорію через формування нових понять, категорій, законів, гіпотез, ідей і теорій, а також уточнює, систематизує та розширює термінологічний апарат. Методологія створює цілісну структуру наукової інформації на основі об’єктивних фактів, виступає логіко-аналітичним інструментом пізнання та організовує практичне застосування здобутих знань.

Зважаючи на викладене, у ході дослідження передбачається застосування низки підходів, принципів та методів наукового пізнання.

Як зауважував Ю. Сурмін, «підхід» визначається як дослідницька позиція або методологічна система, яка обирається на початку дослідження для забезпечення більшої інструментальної визначеності під час вивчення предмета

Системний підхід, що планується застосовувати в ході дослідження, розглядається як сукупність загальнонаукових методологічних принципів, які

ґрунтуються на уявленні про об’єкти як системи. Основними положеннями такого підходу є: визначення залежності кожного елемента від його місця та функцій у системі, з урахуванням того, що властивості цілого не зводяться до простого сумування властивостей його складових; аналіз впливу окремих елементів та структури системи на її поведінку; вивчення механізмів взаємодії системи з зовнішнім середовищем; дослідження ієрархічної організації системи; забезпечення комплексного та багатоаспектного опису системи; а також розгляд системи як динамічної цілісності, що розвивається.

Застосування системного підходу дозволяє розглядати взаємодію територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування як сукупність взаємопов’язаних елементів, визначати їх властивості та зв’язки, виявляти суперечності, порівнювати фактичні результати з передбачуваними та формулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності взаємодії. Це забезпечує більш повне та комплексне розуміння наявного процесу взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування.

Діалектичний підхід дозволяє всебічно дослідити взаємодію територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування, сформувати об’єктивне та цілісне уявлення про процеси взаємодії, обґрунтувати причинно-наслідкові зв’язки та виявити внутрішні суперечності, що впливають на ефективність реалізації завдань мобілізаційної підготовки та мобілізації [99].

Використання системно-генетичного підходу дозволить розкрити умови зародження, розвитку і перетворення системи взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування в процесі його становлення та розвитку.

У процесі наукового пізнання важливо звернути увагу на декілька принципів, серед яких особливої уваги заслуговує принцип універсалізму, запропонований М. Грушевським, який передбачає, що дослідження державних процесів має здійснюватися з використанням різноманітних підходів і не обмежуватися впливом зовнішніх (особливо чужорідних) ідей, водночас

уникаючи методологічної безсистемності, що може зашкодити цілісності наукового аналізу [12].

Принцип науковості передбачає перевагу наукового знання над особистими або груповими інтересами. Основою подальших досліджень виступає наукова істина, яка формує фундамент для розвитку наукового розуміння світу [86].

Принцип всебічності вимагає комплексного аналізу правових та державних явищ із урахуванням їх взаємозв'язку з іншими суспільними процесами.

Принцип історизму акцентує на потребі вивчення державних і правових явищ у контексті їх історичного розвитку, особливо в аспекті прав і свобод громадян [33].

Принцип комплексності полягає у міждисциплінарному підході до вивчення правових питань – не лише з юридичної точки зору, а й із залученням здобутків інших наук.

Принцип об'єктивності зобов'язує відображати у науковому пізнанні реальну картину державно-правової дійсності, її сучасний стан, а також рівень реалізації прав і свобод.

Принцип конкретності передбачає використання чітко визначених понять, які мають відображати результати попереднього наукового і практичного досвіду у сфері правозастосування.

У контексті дослідження важливо враховувати історичну зумовленість формування прав людини, а також роль держави у створенні умов для їхньої реалізації. Це обґрунтовує необхідність застосування широкого спектра методів, ефективність яких залежить від відповідних обставин.

Метод – це інструмент досягнення наукової мети, який об'єднує як об'єктивну реальність, так і суб'єктивний підхід дослідника. З одного боку, метод дозволяє адекватно відображати дійсність у теорії, а з іншого – є формою мислення дослідника з урахуванням його індивідуальних особливостей [23].

У даному дослідженні використовуються такі основні методи:

– порівняльний метод: встановлення аналогії або відмінностей між об’єктами за допомогою органів чуття чи спеціальних інструментів, зокрема, використовується під час порівняння функцій органів місцевого самоврядування та територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

– метод узагальнення: формування загального поняття на основі спільних характеристик об’єктів, що дозволяє створювати нові наукові категорії та формулювати теорії, що застосовується під час дослідження змісту основних теоретичних понять з досліджуваної теми, формулювання авторських дефініцій;

– аналіз: розчленування об’єкта дослідження на складові для кращого розуміння його структури. У державно-правовому контексті це дає змогу оцінити зв’язки між елементами системи та зовнішніми чинниками. Використовується під час опрацювання джерел щодо адміністративно-правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації;

– синтез: об’єднання окремих елементів у єдине ціле. Аналіз і синтез діють у тісному взаємозв’язку. Виділяють емпіричний, теоретичний та структурно-генетичний підходи. Зокрема, синтез інституціонального й аксіологічного підходів дозволяє оцінити роль правових цінностей у формуванні поведінки суб’єктів правовідносин і прогнозуванні розвитку правової системи. Застосовується під час формування етапів історичного розвитку виникнення, розвитку та нормативного закріплення мобілізації в законодавстві України та країн світу;

– методи теоретичного рівня: включають абстрагування, ідеалізацію, формалізацію, індукцію, дедукцію, аксіоматику, логічні операції. На цьому рівні формуються поняття, категорії, логічні висновки та узагальнення, які згодом узгоджуються з емпіричними даними [12];

– соціологічний метод: дозволяє враховувати соціальні аспекти державно-правових явищ через аналіз документів, статистичних даних, опитувань, інтерв’ю тощо. Цей метод сприяє оцінці рівня правової свідомості громадян, довіри до державних інститутів, а також реального стану законності. Застосовується під час формулювання основних проблемних питань, що

виникають під час взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування та розробки механізмів покращення цієї взаємодії.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що принципи та методи наукового пізнання становлять теоретичний фундамент дослідження функціонування, діяльності органів місцевого самоврядування та територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Застосування різноманітних наукових методів від аналізу та синтезу до соціологічного й інтуїтивного підходів, дозволяє здійснити комплексне, об'єктивне і конкретне вивчення державно-правових явищ. Водночас, міждисциплінарний підхід, що поєднує правову, соціологічну, історичну та аксіологічну перспективи, дає змогу глибше зрозуміти взаємозв'язки між елементами правової системи, їхню динаміку та вплив на суспільство.

Таким чином, чітке дотримання наукових принципів і застосування ефективних методів дослідження є запорукою отримання обґрунтованих теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи публічного управління, зокрема у сфері мобілізаційної підготовки та взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки.

Отже, у висновку до розділу 1 здійснено аналіз наукової літератури та історичних джерел щодо виникнення та розвитку такого явища як мобілізація, розкрито питання започаткування та хронологічної зміни нормативно-правового регулювання організації мобілізаційної підготовки та мобілізації поряд із розвитком суспільства. На основі цього запропоновано умовно виділити чотири етапи становлення, розвитку та нормативного закріплення мобілізації у різних країнах світу: етапом зародження мобілізації (з появи перших племен та організацій суспільства – до появи ранніх держав), етап розробки алгоритму проведення мобілізаційних заходів (з появи ранніх держав до XVIII століття), етапом формування основ мобілізаційного законодавства (XIX століття – XXI століття), етап модернізації мобілізаційного законодавства (з початку XXI ст. - до сьогодні). Досліджено особливості адміністративно-правового забезпечення

сучасної мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні. Встановлено коло суб'єктів, які беруть участь в цьому процесі: головний суб'єкт – держава, яка виконує свою функцію через систему державних органів (глава держави, парламент, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, органи військового управління, судові органи та органи прокуратури). Запропоновано визначити адміністративно-правове забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні як діяльність держави (як головного суб'єкта) та уповноважених нею суб'єктів, яка здійснюється за допомогою системи правових засобів і спрямована на створення необхідних умов для реалізації мобілізаційних заходів і мобілізаційної підготовки, а також як сукупність гарантій їх ефективного виконання. Доведено, що діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки є невід'ємною частиною адміністративно-правового забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні.

Встановлено, що питання мобілізаційної підготовки та мобілізації потребує подальшого комплексного та ґрунтовного дослідження, теоретичного осмислення й практичного вдосконалення, зокрема через розробку ефективних механізмів формування та зміцнення інституційної спроможності, правового регулювання, що є основними факторами, які забезпечують мобілізаційні процеси.

Для уточнення основних понять дослідження було опрацьовано науково-методичну літературу, чинне законодавство України та запропоновано авторські дефініції:

мобілізація – єдність комплексних та послідовних заходів переведення національної економіки, діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування підприємств, установ та організацій функціонування за умов особливого періоду, а військових формувань та сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу, які реалізуються тимчасово в умовах особливого періоду, здійснюються з метою забезпечення оборони для захисту незалежності та територіальної цілісності України;

мобілізаційна підготовка – комплекс заходів, що здійснюються у мирний час з метою підготовки до проведення мобілізації, задоволення потреб оборони держави та захисту її території, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період;

органи місцевого самоврядування – представницькі та виконавчі органи, що здійснюють право територіальної громади на місцеве самоврядування, які правомочні розглядати та вирішувати питання місцевого значення в межах повноважень, наданих їм Конституцією і законами України;

взаємодія це вихідне, родове поняття, яке охоплює процеси впливу об'єктів (суб'єктів) одне на одного, їхню взаємну обумовленість і взаємозміну: взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства у цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп, індивідів.

Крім цього, дефініції, такі як «особливий період» та «територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» потребують уваги з боку науковців та перегляду законодавцем задля уникнення дублювання, відмінностей у їх змісті, викладеному в різних нормативно-правових актах та неоднозначного сприйняття. Слід також зазначити, що принципи та методи наукового пізнання становлять теоретичний фундамент дослідження функціонування, діяльності органів місцевого самоврядування та територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Застосування різноманітних наукових методів від аналізу та синтезу до соціологічного й інтуїтивного підходів, дозволяє здійснити комплексне, об'єктивне і конкретне вивчення державно-правових явищ. Водночас, міждисциплінарний підхід, що поєднує правову, соціологічну, історичну та аксіологічну перспективи, дає змогу глибше зрозуміти взаємозв'язки між елементами правової системи, їхню динаміку та вплив на суспільство.

Таким чином, чітке дотримання наукових принципів і застосування ефективних методів дослідження є запорукою отримання обґрунтованих теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи публічного управління, зокрема у сфері мобілізаційної підготовки та взаємодії

органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки. Розкрито зміст та охарактеризовано основні методи, які необхідні для досягнення наукової мети цього дослідження: порівняльний, інтуїтивний, соціологічний, узагальнення, аналізу, синтезу, а також методи теоретичного рівня, такі як абстрагування, ідеалізація, формалізація, індукція, дедукція, аксіоматика, логічні операції.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

2.1. Сутність, зміст та функції взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації

Встановивши основні методологічні аспекти дослідження взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування, спробуємо розкрити сутність, зміст та функції взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Життя українців, а також їх недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю нашої держави. «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека — це найвища соціальна цінність. І наші люди ціною життя, здоров'я й безпеки боронять цей принцип. З честю та гідністю!», — наголосив Володимир Зеленський [47].

Мобілізаційна підготовка та мобілізація розглядаються, як складові системи національної безпеки та оборони, що регламентуються чинним законодавством. Основними нормативно-правовими актами, які визначають засади правового регулювання у цій сфері, є Закон України «Про оборону України», Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також відповідні підзаконні акти, ухвалені на їх підставі. Загальне керівництво мобілізаційними заходами здійснює Президент України в статусі Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Реалізація зазначених заходів передбачає скоординовану діяльність органів публічної влади всіх рівнів у межах їхньої компетенції [66].

У сучасних умовах різкого загострення геополітичної напруженості та зростаючої інтенсивності збройних конфліктів мобілізаційна підготовка набуває особливо важливого значення і потребує підвищеної уваги. Дійсно, сьогодні не потрібно утримувати величезні армії для проведення фронтових операцій, як це було під час Другої світової війни. У сучасній високотехнологічній війні збройні сили використовуються в інших формах. Спостерігається швидке зниження порогу застосування військової сили як методу розв'язання міждержавних конфліктів. Саме тому питання постійної мобілізаційної готовності держави стає пріоритетним у сфері організації оборони країни.

Влада є базовою складовою будь-якого суспільства, необхідною для його функціонування. Вона виконує роль інструменту управління, забезпечення стабільності та підтримання суспільного порядку. У цьому зв’язку публічна влада виступає як форма владних відносин, що має інституційно-правову природу та ґрунтується на джерелах легітимності, визнаних суспільством. Основною сутністю, яку визначає мобілізаційна підготовка і мобілізація, є принцип централізованого керівництва. Оскільки мобілізація є важливою складовою частиною оборони держави, керівництво цими процесами здійснює Президент України, який є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. Щодо територіальної оборони, вона ґрунтується на кількох важливих принципах:

— територіальність – забезпечення захисту конкретних територій.

— масовість – залучення широких верств населення.

— мінімальний час на розгортання – швидке приведення підрозділів до готовності до дій.

— єдиноначальність – чітке визначення командної лінії.

— централізація управління та децентралізація застосування сил – централізоване керівництво з можливістю автономного застосування сил у конкретних ситуаціях.

— активність і рішучість – постійна готовність до дій і рішуче реагування на загрози.

— безперервність ведення територіальної оборони – забезпечення стійкої оборони на всіх етапах.

— наполегливість у досягненні мети – цілеспрямованість і стійкість у виконанні завдань.

— спільне застосування сил і засобів – узгоджена і скоординована робота всіх залучених підрозділів.

— взаємодія сил і засобів – постійний обмін інформацією і координація між різними частинами.

—врахування моральних та психологічних факторів – ефективне використання морального духу особового складу та підтримка бойової готовності на всіх рівнях.

Ці принципи є основою для успішної організації та ведення територіальної оборони, яка в умовах сучасних загроз є невід'ємною частиною оборонної стратегії країни. [68].

Влада є базовою складовою будь-якого суспільства, необхідною для його функціонування. Вона виконує роль інструменту управління, забезпечення стабільності та підтримання суспільного порядку. У цьому зв'язку публічна влада виступає як форма владних відносин, що має інституційно-правову природу та ґрунтується на джерелах легітимності, визнаних суспільством.

Сутність мобілізаційної підготовки це планування мобілізаційних заходів; формування мобілізаційного резерву; навчання і тренування органів управління; матеріально-технічне забезпечення. Найголовніша мета взаємодії в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації забезпечити швидке розгортання сил оборони та функціонування держави в умовах надзвичайної ситуації або війни.

Сфера мобілізаційної підготовки та мобілізації регулюється правовими нормами та здійснюється відповідно до них. Особи, залучені до цієї діяльності, виступають як суб'єкти права та учасники правовідносин. Виходячи з визначень «мобілізаційна підготовка» та «мобілізація», наведених у Законі України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», правові відносини між суб'єктами мобілізації мають нерівний характер. Серед них виділяють різні групи: одні

займаються адміністративно-правовим забезпеченням мобілізаційних процесів, передусім мобілізації Збройних Сил України, тоді як інші відповідають за забезпечення матеріальними та людськими ресурсами.

У рамках мобілізації реалізуються конституційні права та обов’язки держави і громадян, зокрема у процесі відсічі зовнішній агресії та гарантування безпеки й територіальної цілісності України. Суб’єкти мобілізації, відповідальні за адміністративно-правове забезпечення, включають державу через її органи та посадових осіб, діяльність яких під час воєнного стану спрямована на створення необхідних умов для ефективної мобілізаційної підготовки та проведення мобілізації. Значущою складовою цього процесу є впровадження системи гарантій для своєчасного і повного мобілізаційного комплектування Збройних Сил України, що забезпечує здатність держави ефективно протидіяти агресору та відновлювати територіальну цілісність [66].

Іншими суб’єктами в цих правовідносинах виступають органи влади, підприємства, установи, організації та громадяни, які забезпечують матеріально-технічні та кадрові ресурси для формування резервів і підтримання мобілізаційної готовності. Вони виконують ключову функцію у забезпеченні необхідних ресурсів для протидії агресії та відновлення територіальної цілісності держави.

У такому контексті виявляється явна нерівність суб'єктів мобілізаційних правовідносин, їх підпорядкованість, що є характерним для адміністративних відносин. Це особливо яскраво проявляється в умовах воєнного чи особливого стану, коли держава вживає заходів для забезпечення мобілізації в екстремальних умовах, де розподіл ролей між органами державної влади та іншими суб'єктами здійснюється через жорстке централізоване управління. Водночас, громадяни та підприємства виконують важливі функції, зокрема забезпечують необхідні ресурси, але залишаються підпорядкованими загальнодержавному управлінню, що відповідає за обороноздатність країни.

До суб’єктів, які здійснюють адміністративно-правове забезпечення мобілізації, належать: 1. Органи політичного управління: Президент України

(Верховний Головнокомандувач ЗСУ). Верховна Рада України (приймає закони про мобілізацію). Кабінет Міністрів України (реалізує законодавчі акти). РНБО (визначає стратегію мобілізації). 2. Органи військового управління: Міністерство оборони України (координує мобілізацію у ЗСУ). Генеральний штаб ЗСУ (оперативне управління). ТЦК (мобілізація резервістів). 3. Керівники державних органів та посадові особи: Керівники міністерств і відомств Посадові особи місцевих органів влади. 4. Інші суб'єкти: Підприємства і організації, що надають ресурси. Громадяни, що виконують мобілізаційні обов'язки. Ці суб'єкти забезпечують комплексний підхід до мобілізації та оборони держави.[51].

Взаємодія — це процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів одне на одного, який породжує причинну обумовленість їхніх дій і взаємозв'язок. Цей процес потребує активності та взаємної спрямованості дій тих людей, які беруть у ньому участь.

Перейдемо до виділення наступних підходів розуміння сутності взаємодії в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації.

По-перше. Обмін інформацією відбувається з метою забезпечення військового обліку та мобілізаційної підготовки. Це включає в себе обмін даними про призовників, військовозобов'язаних та резервістів, а також про порушення правил військового обліку.

По-друге. Узгодження планів мобілізації дає можливість забезпечити організацію оповіщення та призову громадян.

По-третє. Проведення спільних навчань, виконання спільних заходів в галузі оборонної роботи формує спільне розуміння тактики, злагодженість у спільних діях.

По- четверте. Виконання єдиних нормативних актів забезпечує на території відповідних територіях виконання законів України та інших нормативно-правових актів з питань мобілізаційної підготовки, мобілізації, законодавства про оборону.

Взаємодія — це координація дій між усіма суб'єктами мобілізаційної системи.

Зміст мобілізаційної підготовки охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення готовності держави до функціонування в особливий період. Він включає правове регулювання та науково-методичне забезпечення мобілізаційних процесів, підготовку органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств та установ до роботи в умовах особливого періоду, а також розробку мобілізаційних планів і довгострокових та річних програм мобілізаційної підготовки. Особлива увага приділяється підготовці Збройних Сил України та інших військових формувань до мобілізації, переведенню національної економіки та її секторів на функціонування в умовах особливого періоду та забезпеченню готовності єдиної державної системи цивільного захисту. Важливими елементами є створення і розвиток мобілізаційних потужностей, формування мобілізаційного резерву та спеціальних підрозділів, а також збереження проектної, конструкторської і технологічної документації на продукцію мобілізаційного та оборонного призначення. Сюди входить підготовка техніки та об’єктів для передачі Збройним Силам України та іншим військовим формуванням, готовність системи управління до роботи в особливий період, планування забезпечення населення товарами та послугами, військовий облік призовників, військовозобов’язаних і резервістів, накопичення ресурсів для комплектування посад, бронювання військовозобов’язаних для органів влади та підприємств, а також підготовка керівного складу та підвищення кваліфікації працівників мобілізаційних підрозділів. Крім того, мобілізаційна підготовка передбачає проведення військово-економічних навчань, перевірку стану мобілізаційної готовності, міжнародне співробітництво, підготовку фінансової системи до роботи в умовах особливого періоду, розробку стандартів та планування захисту важливих об’єктів і транспортних магістралей, укладання договорів на виконання мобілізаційних завдань і забезпечення матеріально-технічними ресурсами, підготовку транспортної системи, перерозподіл трудових ресурсів, а також організацію інформаційної підтримки та медіа для роботи під час мобілізації і воєнного часу. Усе це забезпечує комплексну готовність

держави та суспільства до ефективного реагування на загрози національній безпеці та територіальній цілісності.

У контексті взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування дуже важливим моментом, на нашу думку, є визначення напрямів їхньої взаємодії. Аналіз функцій кожної із взаємодіючих сторін дозволяє виділити декілька напрямів, за якими може відбуватися така взаємодія. Основними серед них, на наш погляд, є нормативно-правовий, виховний, інформаційний та інші напрями [34].

Основна частина нормативно-правового напряму взаємодії ТЦК та СП та органів місцевого самоврядування реалізується у межах нормативно-правових актів, оскільки і ТЦК та СП, і органи місцевого самоврядування наділені правом, у межах, якої вони можуть приймати спільні нормативно-правові акти щодо організації та забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації на відповідній території [62].

Наступний напрямок взаємодії ТЦК та СП та органів місцевого самоврядування має виховний характер. Сутність цього напряму полягає у вихованні у громадян поваги до закону. Вони повинні усвідомлювати, що дотримання правил військового обліку, обов'язок, відповідальність, згідно з вимогами нормативно-правових актів є не тільки необхідною, а й справою, що свідчить про громадянську свідомість та патріотизм. Така виховна діяльність спрямована на формування правової культури, відповідального ставлення до обов'язків перед державою та зміцнення довіри до інституцій публічної влади.

Важливим аспектом співпраці є інформаційна взаємодія. Її призначення — забезпечувати єдиний простір обміну даними як між самими учасниками взаємодії, так і між ними та суспільством. Законодавство та відповідні нормативні документи гарантують кожній стороні можливість отримувати потрібну для виконання своїх завдань інформацію — як від партнерів по взаємодії, так і від інших учасників суспільних процесів.

Наприклад, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки зобов'язані разом із органами державної влади та місцевого самоврядування

забезпечувати організацію своєчасного проходження громадянами медичного огляду під час взяття на військовий облік, призову чи вступу на військову службу, а також під час направлення на навчальні збори. Хоча ці завдання є переважно координаційно-організаційними, самі медичні огляди проводять лікарі закладів охорони здоров'я.

Мобілізація, окрім виконання своєї основної функції – забезпечення Збройних Сил України людськими ресурсами, також гарантує комплекс прав громадянам, які залучені до цього заходу.

Даний комплекс права вбачається за доцільне поділити на кілька категорій: людиноцентричність – індивідуальний підхід до потреб Ветеранів та Ветеранок, членів їх сімей, сімей загиблих Героїв, Захисників та Захисниць, метою якого є отримання бажаного результату; повага до прав людини – визнання прав людини найвищою соціальною цінністю, боротьба з будь-якими формами дискримінації Ветеранів та Ветеранок, членів їх сімей, сімей загиблих Героїв, Захисників та Захисниць; рівність, відкритість та доступність – запобігання впливу будь-яких факторів, які можуть обмежити можливості Ветеранів та Ветеранок, членів їх сімей, сімей загиблих Героїв, Захисників та Захисниць [62];

Взаємодія територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) з органами місцевого самоврядування є ключовим елементом у забезпеченні ефективної мобілізаційної підготовки та проведенні мобілізації. Така співпраця має глибокий зміст і виконує важливі функції: координацію дій, забезпечення правопорядку, інформування населення, виховання патріотизму та відповідального ставлення до військового обов'язку.

Водночас, важливою складовою є діяльність у сфері ветеранського простору, яка передбачає активну взаємодію ТЦК та СП не лише з місцевими органами влади, а й з громадськими об'єднаннями ветеранів, волонтерськими організаціями, підприємствами, установами й організаціями незалежно від форми власності. Така багаторівнева співпраця спрямована на соціальну підтримку захисників України, збереження історичної пам'яті, а також формування довіри до державних інституцій.

Під час повномасштабного російського вторгнення в Україну, виявлено суттєву розрізненість інформації, дублювання функцій різних інституцій та недостатню оперативність у роботі з персоніфікованими реєстрами. Післявоєнна мобілізаційна система потребуватиме цифрової трансформації, інтеграції інформаційних платформ, уніфікації даних про громадян, придатних до служби, а також впровадження інструментів штучного інтелекту для прогнозування мобілізаційного потенціалу територій. Проте цифровізація, своєю чергою, породжує виклики в сфері кібербезпеки, захисту персональних даних та етичної відповідальності за алгоритмічне прийняття рішень, що особливо важливо в умовах соціальної нестабільності у післяконфліктний період. Також, є потреба у відновленні довіри громадян до мобілізаційних структур. Під час повномасштабного російського вторгнення в Україну, діяльність ТЦК та СП часто ставала предметом критики з боку суспільства, що обумовлено як надмірним навантаженням на ці установи, так і проблемами в комунікації, прозорості рішень і правовому регулюванні. У післявоєнний період ефективне функціонування мобілізаційної системи вимагатиме суттєвого оновлення підходів до взаємодії з громадянами, дотримання принципів відкритості, правової визначеності та прав людини [63].

Особливо важливою стане інституціалізація взаємодії ТЦК та СП з місцевими органами самоврядування, які здатні забезпечити не лише адміністративну підтримку, а й довіру на рівні громади. Окремим викликом постає формування нової кадрової політики в межах мобілізаційної системи. В умовах постійного кадрового виснаження, ризику вигорання персоналу та необхідності адаптації до нових функцій, система потребуватиме як оновлення кваліфікаційних стандартів, так і системної професіоналізації персоналу, включно з підготовкою до використання цифрових інструментів і знанням етичних норм роботи з чутливою інформацією. У період після завершення активної фази воєнних дій, Україна опиниться в ситуації, коли ефективна взаємодія між центральними та місцевими інституціями стане ключовою умовою

реалізації принципу багаторівневого врядування, здатного забезпечити збалансований розподіл повноважень, відповідальності та ресурсів.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновки, що взаємодія в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації полягає в узгодженій діяльності всіх структур держави для виконання завдань, які виконуються й по теперішній час, зокрема: проведення мобілізації людських і транспортних ресурсів; формування бригад територіальної оборони; комплектування та формування інших військових частин Збройних Сил України та інших військових формувань; організація перевезення військовослужбовців до місць проходження служби та до навчальних центрів; решта заходів визначених законодавством. Лише завдяки ефективній координації, взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки можливо досягти належного рівня організації та функціонування системи територіальної оборони. Взаємодія ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування та іншими структурами є багатогранним процесом, що поєднує організаційні, правові, соціальні та виховні аспекти. Її ефективність безпосередньо впливає на готовність держави до мобілізації, соціальний захист військовослужбовців та формування стійкого патріотичного середовища в суспільстві. Важливо зазначити, що мобілізація є тимчасовим заходом, і після його завершення всі громадяни, які були мобілізовані, мають право повернутися до свого попереднього життя. Держава гарантує їм всебічну підтримку в цьому процесі.

2.2. Правове забезпечення взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації

Забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України є спільною відповідальністю всього українського народу. У

відповідності до частини другої статті 17 Конституції України, обов'язки щодо оборони, захисту суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності держави покладені виключно на Збройні Сили України. Крім того, згідно з частиною першою статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», кожен громадянин України зобов'язаний брати участь у захисті Батьківщини, що є його конституційним обов'язком [31].

Таким чином, доцільно нагадати ключові правові визначення та наслідки запровадження воєнного стану на території держави. Воєнний стан являє собою особливий правовий режим і порядок управління, який встановлюється на всій території країни або в окремих її регіонах у разі оголошення війни, збройної агресії або загрози нападу. Важливо чітко відокремлювати поняття воєнного стану від стану війни, оскільки вони мають різну правову природу та різні наслідки для суб'єктів права і діяльності державних органів.

Регламентація терміна «воєнний стан» здійснюється виключно на основі національного законодавства, що визначає єдину легітимну базу для правозастосування всередині країни. У свою чергу, «стан війни» регулюється нормами міжнародного гуманітарного права і не впливає безпосередньо на внутрішню правову та політичну ситуацію під час збройної агресії. Процедура оголошення війни зазвичай має формальний характер і здійснюється відповідно до міжнародного права шляхом офіційного повідомлення населення, уряду держави-супротивника або міжнародної спільноти [51].

Відсутність офіційного оголошення війни з боку держави-агресора не перешкоджає фактичному веденню збройних дій і одночасному здійсненню оборонних заходів, що наочно демонструє досвід України. У таких обставинах ключовим інструментом для правового регулювання ситуації стає саме запровадження воєнного стану, а не історико-юридичне поняття «оголошення війни».

Період проведення мобілізації визначається Указом Президента України, при цьому основним принципом її реалізації є централізоване управління. Мобілізаційна підготовка та мобілізація, військовий облік, призов до Збройних

Сил України становлять складові частини комплексу заходів, спрямованих на забезпечення оборони держави та є невід'ємними елементами системи національної безпеки України. Аналіз цієї дефініції дозволяє дійти висновку, що мобілізація за своєю суттю є комплексом послідовних заходів, що забезпечують перехід від мирного часу до особливого періоду. Після реалізації таких заходів національна економіка (підприємства, установи, організації) починає функціонувати в особливих умовах, а Збройні Сили України, інші військові формування та оперативно-рятувальні служби цивільного захисту організовують діяльність та формують штат, призначений для функціонування у воєнний час.

Відповідно до п. 5 Указу Президента України від 14 січня 2015 року № 15/2015 «Про часткову мобілізацію» надані наступні розпорядження Кабінету Міністрів України (далі – КМУ):

– перевести національну економіку України на функціонування в умовах особливого періоду в обсягах, що гарантують безперебійне забезпечення потреб Збройних Сил України та інших військових формувань України під час виконання покладених на них завдань, привести визначені галузі, підприємства, установи та організації у ступінь ПОВНА ГОТОВНІСТЬ;

– установити з метою мінімізації негативних наслідків для економіки держави обмеження під час виконання мобілізаційних завдань та довести їх до визначених суб'єктів національної економіки, які переводяться на функціонування в умовах особливого періоду, з введенням ступеня ПОВНА ГОТОВНІСТЬ [14].

Отже, на час завершення проведення мобілізації стан повної готовност вважається запровадженим. Відповідно до ч. 8 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року, з моменту оголошення мобілізації (крім цільової) або введення воєнного стану в Україні чи в окремих її місцевостях настає особливий період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій. З цього можна зробити

висновок, що мобілізаційні заходи є лише етапом переходу до особливого періоду, і їх проведення не обмежує чинність особливого періоду виключно часом мобілізації [66].

Цей висновок підтверджується також статтею 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу», відповідно до якої військовослужбовці протягом особливого періоду можуть звільнятися з військової служби:

За визначених обставин під час дії особливого періоду (крім періоду дії воєнного стану);

За визначених обставин під час дії воєнного стану;

Після прийняття рішення про демобілізацію [66].

Ця норма чітко охоплює період часу протягом особливого періоду з моменту оголошення рішення про мобілізацію та до моменту введення воєнного стану чи прийняття рішення про демобілізацію.

Громадяни України, які перебувають у запасі та не були призвані на військову службу або не залучені до виконання мобілізаційних обов'язків за посадами, 24 лютого 2022 року, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України, стали об'єктом дій держави у межах воєнного стану. На підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Президент України видав Указ №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Верховна Рада України затвердила цей Указ через прийняття Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»», яким на всій території країни з 24 лютого 2022 року був оголошений воєнний стан.

У той же день, з метою забезпечення оборони держави та підтримання мобілізаційної і бойової готовності Збройних Сил України й інших військових формувань, на підставі пропозиції РНБО та відповідно до ч. 2 ст. 102, п. 1, 17, 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент видав Указ №69/2022 «Про загальну

мобілізацію». Цим Указом було оголошено загальну мобілізацію та встановлено завдання для економіки країни, місцевих органів виконавчої влади у взаємодії з ТЦК та СП, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та фізичних осіб – підприємців забезпечити: виділення тимчасових будівель, споруд, земельних ділянок, транспортних та інших матеріально-технічних ресурсів, а також надання послуг ЗСУ, НГУ, СБУ та іншим військовим формуванням України відповідно до мобілізаційних планів [10].

З цього можна зробити висновок, що мобілізаційні заходи є першим етапом особливого періоду, а їхній вплив не обмежується лише часом мобілізації. Так, Указ Президента України №15/2015 «Про часткову мобілізацію» від 14.01.2015 постановляв підготувати економіку до повної готовності, а Указ №69/2022 «Про загальну мобілізацію» від 24.02.2022 забезпечив повне використання наявних ресурсів для реалізації заходів з оборони держави. Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року:

Демобілізація — це комплекс заходів, порядок і терміни проведення яких визначає Президент України. Вона спрямована на поступове переведення національної економіки, органів державної влади, інших державних структур, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій на роботу у мирний час. Крім того, демобілізація передбачає приведення Збройних Сил України, інших військових формувань та Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до організації та штатів, характерних для мирного часу [66].

Таким чином, після завершення виконання Указу Президента «Про демобілізацію» протягом визначеного терміну економіка країни (підприємства, установи та організації) повертається до роботи в умовах мирного часу, а Збройні Сили України, інші військові формування та оперативно-рятувальні служби цивільного захисту починають організовувати свою діяльність і формувати штат відповідно до мирного часу. Відповідно, цей етап можна вважати завершенням відновного періоду, про який йдеться в законах України «Про оборону України»

та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а отже — особливий період в Україні також можна вважати завершеним.

Мобілізація гарантує комплекс прав громадянам, які залучені до цього заходу:

– строк перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх стажу роботи за спеціальністю, загального стажу роботи, страхового стажу, а також до стажу державної служби;

– реалізовувати весь комплекс гарантій правового і соціального захисту, встановлений законодавством як для військовослужбовців. Військовозобов'язані, які мобілізовані на військову службу в особливий період, набувають нового юридичного статусу – військовослужбовці, в наслідок чого на них розповсюджуються пільги передбачені Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» [60], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Таким чином держава забезпечує:

– професійну та соціальну адаптацію військовослужбовців, які звільняються з військової служби;

– держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріально-технічне забезпечення (речове та продовольче), грошове забезпечення, охорону здоров'я та безоплатне лікування;

– отримувати фінансове забезпечення в повному розмірі, з урахуванням всіх надбавок та премій, як військовослужбовців контрактної служби (відповідно до звання та військової посади);

– право на підприємницьку діяльність зберігається для приватних підприємців, при їх призові на військову службу у час мобілізації. При цьому, державна реєстрація підприємницької діяльності ФОП не припиняється;

– за всіма громадянами, що мобілізовані на військову службу, гарантовано зберігаються місце роботи, середній заробіток на підприємстві, посада в установі, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності. Паралельно вони отримують грошове забезпечення як військовослужбовці;

– заборонено зменшення розміру пенсій офіцерам запасу, які призвані під час мобілізації. При демобілізації цим офіцерам пенсія буде збільшена з урахуванням нових посад, військових звань та додаткової вислуги років;

– нараховується одноразова грошова допомога, яка буде нарахована у день демобілізації;

– у випадку смерті або інвалідності, або часткової втрати працездатності передбачається необхідне комплексне (фінансове, соціальне) забезпечення [60].

Мобілізація, гарантує комплекс прав громадянам, які залучені до цього заходу, а саме:

Соціальні гарантії включають збереження робочого місця, середнього заробітку, посади, трудового та страхового стажу, а також право на професійну і соціальну адаптацію після звільнення з військової служби.

Матеріальне забезпечення: достатнє речове та продовольче забезпечення, грошове забезпечення, охорона здоров'я та безоплатне лікування. Правові гарантії: набуття нового юридичного статусу – військовослужбовця, з пільгами, право на підприємницьку діяльність, заборона зменшення розміру пенсій, нарахування одноразової грошової допомоги при демобілізації.

Забезпечення у випадку поранення або загибелі: комплексне (фінансове, соціальне) забезпечення.

З метою належного виконання відповідних мобілізаційних заходів, нормами ст. 26 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначено відповідальність за організацію мобілізаційної підготовки та стан мобілізаційної готовності.

Доцільно зазначити, яка саме відповідальність наступає у випадку порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Кодекс України про адміністративні правопорушення:

стаття 210 передбачає відповідальність за порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку;

стаття 210-1 визначає відповідальність посадових осіб та представників сфери економіки, залучених до реалізації мобілізаційних заходів, за порушення

законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.[4] Кримінальний кодекс України:

стаття 335 передбачає кримінальну відповідальність ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу;

стаття 336 передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період;

стаття 367 передбачає відповідальність за службову недбалість, тобто за невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків через недбале або несумлінне ставлення до них. Такі дії (або бездіяльність) можуть завдати значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, державним або громадським інтересам, а також інтересам окремих юридичних осіб [10].

Отже, можна зробити висновок, що підтримка правового порядку під час мобілізації є ключовим чинником захисту держави в умовах загрози чи збройного конфлікту. Аналіз форм особливих періодів свідчить, що правовий режим мобілізації не лише надає державним органам необхідні повноваження для ефективного управління ресурсами та людським потенціалом, а й забезпечує захист прав і свобод громадян у період воєнного або надзвичайного стану. Система права має знаходити баланс між оборонними потребами та збереженням громадського порядку, гарантуючи при цьому законність і справедливість застосованих заходів. Важливо, щоб правовий режим мобілізації відповідав міжнародним стандартам, зокрема в частині захисту прав людини та норм гуманітарного права. Забезпечення правового порядку під час мобілізації сприяє стабільності та ефективності оборонної системи держави і визначає легітимність дій у військовій сфері. Подальше дослідження цього режиму підтверджує його ключову роль у гарантуванні національної безпеки та готовності країни діяти в умовах непередбачуваних загроз, що є важливим для вдосконалення правових

механізмів і забезпечення стабільності та захищеності суспільства в умовах сучасних геополітичних викликів.

2.3. Становлення та розвиток взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації.

На сучасному етапі розвитку України, в умовах військової агресії та загроз національній безпеці, особливої актуальності набуває питання організації ефективної мобілізаційної підготовки та мобілізації. Одним з ключових компонентів цієї системи є ТЦК та СП, що прийшли на зміну військовим комісаріатам. Їхня діяльність нерозривно пов’язана з органами місцевого самоврядування, які виступають посередниками між державними інституціями та громадою.

Слід зазначити, Верховною Радою України в 2020 році було прийнято рішення про перейменування військових комісаріатів у територіальні центри комплектування та соціальної підтримки. Не змінним залишалися завдання та функції у законодавстві. З початку 2019 року ТЦК та СП функціонували в чотирьох областях – це у Дніпропетровській, Одеській, Рівненський та Чернігівській, а з листопада 2020 року фактично з'явилися в усіх областях України. У спеціалізованих словниках зазначається, що слово «комісаріат» має походження з латини та французької мови. Французький термін «commissariat», яким позначали різні державні й адміністративні структури, бере свій початок від латинського «commissarius», тобто «особа, наділена повноваженнями» [17, с. 172].

За тлумаченням В. Даля, комісаріатом називали підрозділ військового міністерства, яким керував військовий комісар [22, с. 482]. У сучасному великому тлумачному словнику української мови ця лексема визначається як державна або адміністративна установа, очолювана комісаром [18, с. 444]

Якщо ж говорити про словосполучення «військовий комісаріат», то під ним традиційно розуміли установу, що виконувала функції обліку військовозобов'язаних, організації призову на службу та інші пов'язані процедури. Це тлумачення найбільше корелює з формулюванням, наведеним у постанові Кабінету Міністрів України щодо Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, де ці структури визначено як місцеві органи військового управління. Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки утворюються в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі, інших містах, районах, районах у містах» [61]. Однак, відповідно до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» Кабінет Міністрів України затвердив положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки лише 23.02.2022**,** яке передбачало створення нової системи, здатної оперативно реагувати на загрози безпеці держави. ТЦК та СП є органами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації і отримали розширений функціонал не лише в контексті мобілізації, а й соціального супроводу військовослужбовців, ветеранів, родин загиблих. Але, слід зазначити, що у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» виключили слово «загальний», це значить військова служба перестала бути обов'язком для усіх без винятку. Поняття «загального військового обов'язку» поступово втратило свою актуальність, оскільки добровільна військова служба краще узгоджується з демократичними цінностями, ніж обов'язкове залучення громадян.

Спочатку, розглянемо поняття «взаємодія», яке аналізується науковцями (філософами, психологами, педагогами, соціологами), як на макрорівні, так і на мікрорівні. Макрорівень це взаємодія на рівні суспільства, соціальних інститутів. Поняття «взаємодія» у найбільш загальному значенні відображає загальну форму руху, вплив об'єктів один на одного. Взаємодія – одна з філософських категорій, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну

обумовленість і змін стану або взаємний перехід, а також породження одним об'єктом іншого; взаємодія являє собою вид безпосереднього або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення, зав’язків.

Так, між ТЦК та СП і органами місцевого самоврядування з'являються ознаки, що характеризують цю групу як взаємозалежну стійку структуру певного рівня розвитку. Взаємодія працівників органів місцевого самоврядування з представниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки , можна сказати, що це особливий тип зв'язку, який передбачає взаємні впливи сторін і взаємні зміни. Водночас, з цим виникла потреба у співпраці ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування. Відповідно до статті 8 Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, визначено покладання на них завдань. Проаналізувавши дану статтю, можна сказати, що завдання з оборонного характеру на місцевому рівні ТЦК та СП вирішуються спільно з органами місцевого самоврядування.

Взаємодія ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування стала обов’язковою умовою забезпечення якісної мобілізаційної роботи на місцях. Тому, що відповідно до нормативно-правових актів забезпечення взаємодії базується на Конституції України, законах України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про місцеве самоврядування в Україні», постанов Кабінету Міністрів України тощо. Взаємодія між ТЦК та СП і органами місцевого самоврядування реалізується через законодавчі акти Кабінету Міністрів України, відповідно до яких здійснюються заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України.

Повноваження в галузі оборонної роботи виконавчих органів сільських, селищних, міських рад визначені статтею 36 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». До таких повноважень належить, зокрема:

1) забезпечення організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу та альтернативну (невійськову) службу, направлення для проходження базової військової служби, підготовки молоді до військової служби; сприяння в організації навчальних (перевірочних) та спеціальних

військових зборів; забезпечення доведення до підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також населення розпорядження керівника місцевої державної адміністрації (військової, військово-цивільної) або керівника територіального центру комплектування та соціальної підтримки про проведення заходів мобілізації чи виклик військовозобов'язаних та резервістів до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

2) забезпечення на території відповідних населених пунктів ведення персонально-первинного військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, забезпечення бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;

3) організація та участь у здійсненні заходів, пов'язаних з підготовкою і виконанням завдань територіальної оборони, на відповідній території;

3[1]) здійснення під час мобілізації своєчасного оповіщення і забезпечення прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації, транспортних засобів та техніки на збірні пункти та у військові частини у порядку, визначеному Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», шляхом вжиття відповідних інформаційних та організаційно-технічних заходів [66];

3[2]) забезпечення на території відповідних населених пунктів планування та проведення мобілізаційної підготовки, а також проведення заходів мобілізації та демобілізації після набрання чинності відповідним указом Президента України;

4) вирішення відповідно до законодавства питань, пов'язаних з наданням військовим частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України службових приміщень і жилої площі, інших об'єктів, комунально-побутових послуг; здійснення контролю за їх використанням, наданням послуг;

5) сприяння організації виробництва і поставкам у війська підприємствами та організаціями, що належать до комунальної власності, замовленої продукції, послуг, енергоресурсів;

6) здійснення заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через Державний кордон України;

7) сприяння Державній прикордонній службі України у підтриманні відповідного режиму на державному кордоні;

8) здійснення заходів щодо підготовки населення України до участі в русі національного спротиву;

9) підготовка і подання відповідним районним/обласним радам пропозицій до цільових місцевих програм підготовки територіальної оборони та підготовки населення України до участі в русі національного спротиву та участь в організації їх виконання [23].

В процесі спільної роботи особливе місце займає спілкуванню у специфічній формі суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія – це спілкування в широкому значенні, яке включає комунікацію, як обмін інформацією; спілкування у вузькому значенні, взаємодія як обмін діями й сприйняття індивіда один одного. Також, у питаннях організації ефективної мобілізаційної підготовки та мобілізації повинна бути комунікація між органами місцевого самоврядування і ТЦК та СП для досягнення взаєморозуміння в спільних зусиллях, зазначеного питання.

Однак, у процесі спільної роботи також виникають проблемні питання щодо взаємодії ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування. В умовах повномасштабної війни, яка почалася 24 лютого 2022 року, стало очевидним, що формальні механізми були недостатніми без практичного досвіду, гнучкості й ініціативи на місцях. Виходячи з системного аналізу вищенаведених норм проблеми взаємодії між ТЦК та ОМС – це не визначено чіткі повноваження, ускладнення доступу до актуальних баз даних, відсутність чіткої координації дій, потреба в кадровому забезпеченні.

Відповідно до пункту 84 постанови Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487 «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов’язаних та резервістів» утворюється комісія з перевірки стану військового обліку в органах місцевого самоврядування у такому складі:

голова комісії міського рівня - заступник міського голови;

До складу комісій включаються представники:

районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

мобілізаційних підрозділів виконавчих органів міських рад (у частині делегованих повноважень з питань мобілізаційної роботи);

органів (підрозділів) поліції (за згодою);

структурних підрозділів з питань охорони здоров'я виконавчих органів місцевих рад;

структурних підрозділів з питань освіти та науки виконавчих органів міських рад [62].

Так зауважимо, що до складу комісії входять представники різних структур, однак, остаточне рішення приймається головою комісії – заступником міського голови, але до складу комісії включені представники ТЦК та СП, які за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію притягують керівників підприємств, установ, організацій до відповідальності згідно із законом. Отже, наявна дійсність підтверджує той факт між ТЦК та СП та органами місцевого самоврядування відносин горизонтального підпорядкування, у якому основна роль належить органу місцевого самоврядування. що має вирішальний вплив у певному процесі.

На нашу думку, для вирішення даного питання варто включити посаду представника ТЦК та СП з правом голосу, тобто головою комісії з перевірки стану військового обліку, які створені при відповідних органах місцевого самоврядування. Дане питання може бути вирішено за допомогою наділення ТЦК та СП повноваженнями відносно органу місцевого самоврядування здійснюючи заходи щодо прийняття рішення про порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, що збільшило б повноваження ТЦК та СП з надання необхідної допомоги керівникам підприємств, установ, організацій щодо недопущення відповідальності згідно із законом.

На превеликий жаль, слід зазначити, що ефективність діяльності ТЦК та СП у допомозі керівникам підприємств, установ, організацій щодо ведення

військового обліку відповідно до вимог чинного законодавства, здійснюється на низькому рівні, а реальна підтримка, надання методичної допомоги керівникам здебільшого не забезпечується та не здійснюється.

Аналіз розвитку взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування у сфері оборонного регулювання свідчить про тенденцію до поступового зміщення пріоритетів: зростає роль органів місцевого самоврядування, тоді як вплив ТЦК та СП, як на нормативне врегулювання оборонних питань, так і на їх практичне вирішення на місцевому рівні, навпаки, послаблюється.

Попри те, що в Україні загалом сформовано законодавчу базу у сфері оборони, аналіз процесу її формування та дії свідчить про наявність низки недоліків, зокрема: не системність у прийнятті необхідних нормативно-правових актів, їхню внутрішню недосконалість і неузгодженість, а також виникнення правових суперечностей.

У зв’язку з вказаними тенденціями виникає обґрунтована потреба ініціювати внесення змін до нормативно-правових актів, що регламентують ключові напрями діяльності та обсяги повноважень ТЦК та СП як територіальних органів Міністерства оборони України. Такі зміни мають на меті зміцнення їх адміністративно-правового статусу та приведення його у відповідність до вимог Конституції України і вимог чинного законодавства.

Таким чином, хоча кожна структура має чітко визначені функції, відповідно до статті 19 Конституції України - органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є органами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов’язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації досліджено, що успішна реалізація можлива лише за умов постійної координації, обміну інформацією та взаємної підтримки.

На сьогодні, вважаємо особливо важливою є скоординована взаємодія між територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки і органами місцевого самоврядування. Від злагодженості дій цих структур залежить швидкість та ефективність укомплектування Збройних Сил України, а також надання соціальної підтримки мобілізованим громадянам та їхнім родинам. Системне вдосконалення цієї взаємодії має стати пріоритетним напрямком діяльності у зазначеному питанні

Отже, щодо висновків до розділу 2 Підтримка правового порядку під час мобілізації є ключовим чинником захисту держави в умовах загрози або збройного конфлікту. Дослідження форм особливих періодів свідчить, що правовий режим мобілізації надає державі необхідні повноваження для ефективного управління ресурсами та людським потенціалом, одночасно забезпечуючи охорону прав і свобод громадян у період воєнного або надзвичайного стану. Система права має вміти знаходити баланс між оборонними потребами та підтриманням громадського порядку, гарантуючи при цьому законність і справедливість застосованих заходів. Особливо важливо, щоб правовий режим мобілізації відповідав міжнародним стандартам та нормам, зокрема у сфері захисту прав людини та гуманітарного права. Дотримання правового порядку в умовах мобілізації сприяє стабільності та ефективності оборонної системи держави і визначає легітимність дій у військовій сфері.

Подальше дослідження правового режиму мобілізації визначає його критичну роль у забезпеченні національної безпеки та готовності країни до дії у непередбачених обставинах для вдосконалення цього правового механізму та забезпечення стабільності та захищеності суспільства в умовах сучасних геополітичних викликів. Сутність взаємодії в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації полягає в узгодженій діяльності всіх структур держави для виконання завдань, які виконуються й по теперішній час, зокрема: проведення мобілізації людських і транспортних ресурсів; формування бригад територіальної оборони; комплектування та формування інших військових частин Збройних Сил України та інших військових формувань; організація

перевезення військовослужбовців до місць проходження служби та до навчальних центрів; решта заходів визначених законодавством. Лише завдяки ефективній координації, взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки можливо досягти належного рівня організації та функціонування системи територіальної оборони. Лише за умови ефективної координації дій і тісної взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки можливо забезпечити належний рівень організації й функціонування системи територіальної оборони. Взаємодія ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування та іншими структурами є складним і багатогранним процесом, який охоплює організаційні, правові, соціальні та виховні аспекти. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень готовності держави до мобілізації, стан соціального захисту військовослужбовців, а також на формування в суспільстві патріотичного виховання. Варто зазначити, що мобілізація є тимчасовим заходом, і після його завершення всі громадяни, які були мобілізовані, мають право повернутися до свого попереднього життя. Держава гарантує їм всебічну підтримку в цьому процесі. На превеликий жаль, слід зазначити, що ефективність діяльності ТЦК та СП у допомозі керівникам підприємств, установ, організацій щодо ведення військового обліку відповідно до вимог чинного законодавства, здійснюється на низькому рівні, а реальна підтримка, надання методичної допомоги керівникам здебільшого не забезпечується та не здійснюється. Аналіз розвитку взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування у сфері оборонного регулювання свідчить про тенденцію до поступового зміщення пріоритетів: зростає роль органів місцевого самоврядування, тоді як вплив ТЦК та СП, як на нормативне врегулювання оборонних питань, так і на їх практичне вирішення на місцевому рівні, навпаки, послаблюється. Попри те, що в Україні загалом сформовано законодавчу базу у сфері оборони, аналіз процесу її формування та дії свідчить про наявність низки недоліків, зокрема: не системність у прийнятті необхідних нормативно-правових

актів, їхню внутрішню недосконаліть і неузгодженість, а також виникнення правових суперечностей. У зв’язку з вказаними тенденціями виникає обґрунтована потреба ініціювати внесення змін до нормативно-правових актів, що регламентують ключові напрями діяльності та обсяги повноважень ТЦК та СП як територіальних органів Міністерства оборони України. Такі зміни мають на меті зміцнення їх адміністративно-правового статусу та приведення його у відповідність до вимог Конституції України і вимог чинного законодавства.

Таким чином, хоча кожна структура має чітко визначені функції, відповідно до статті 19 Конституції України - органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, як органи військового управління, забезпечують реалізацію виконання законодавства з питань військового обов’язку, військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації. Проведене дослідження свідчить, що ефективне виконання цих завдань можливе лише за умов постійної координації дій, обміну інформацією та взаємної підтримки між усіма суб’єктами мобілізаційної роботи.

РОЗДІЛ 3
ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

3.1. Сучасний стан взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації (на прикладі міста Запоріжжя)

На сьогодні наукове та методичне забезпечення процесів мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні характеризується значними прогалинами. Протягом часу незалежності не було проведено жодного комплексного дослідження, яке б оцінювало функціонування національної економіки в умовах особливого періоду та визначало її здатність задовольняти оборонні потреби держави, враховуючи можливість залучення додаткових потужностей або їх відсутність [28].

Ми вважаємо, що мобілізаційна підготовка повинна ґрунтуватися на глибокому науковому аналізі, який включає не лише технічні й організаційні аспекти, але й соціальні, економічні та управлінські чинники. На сьогодні спостерігається фрагментарний підхід до вирішення проблем, відсутність єдиного стратегічного бачення. Інакше кажучи, дискутується проблема про те, щоб спиратися на сукупність методів, процедур, операцій, прийомів соціального впливу, які покликані виявляти і реалізовувати творчий потенціал як суб’єктів управління, так і соціальних інститутів в цілому. Особливої уваги потребує проблема недостатньої оцінки економічного потенціалу країни в умовах загрози чи воєнного стану. Не проведено належної інвентаризації промислових ресурсів, не розроблено сценарії адаптації ключових секторів економіки до потреб оборонного виробництва, з урахуванням можливого розгортання додаткових потужностей або без них.

Проте можна відзначити і позитивні аспекти мобілізації та мобілізаційної підготовки в Україні в перші місяці війни: Генеральний штаб своєчасно визначив (та уточнив) терміни і черговість комплектування військових структур усіх складових сил оборони; Оповіщення та призов резервістів до бойових частин були проведені вчасно; В короткий термін були відпрацьовані штати новоутворених військових частин з урахуванням наявного озброєння та військової техніки (ОВТ), що зберігалася на базах, складах, арсеналах, а також ОВТ, наданої партнерами; Командування Сухопутних військ ЗС України, спільно з органами державної влади та місцевого самоврядування, змогло забезпечити ефективну роботу територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) в умовах воєнного стану, що дозволило своєчасно та якісно доукомплектувати військові частини бойового складу мобілізаційними ресурсами (резервістами та контрактниками) з бойовим досвідом.

Патріотизм українського народу та його активна громадянська позиція, зокрема волонтерського руху, відіграють ключову роль у забезпеченні Збройних Сил України та інших складових сектору оборони необхідними матеріально-технічними засобами. Висока мотивація військовослужбовців, швидке реагування міжнародних партнерів на події в Україні та їхня матеріально-технічна (особливо у сфері озброєння і військової техніки) й фінансова підтримка, а також значний бойовий досвід особового складу — як мобілізованих, так і офіцерів, і особливо бойових генералів (Головнокомандувача та командувачів угруповань військ) — стали визначальними чинниками підвищення обороноздатності держави.

На основі аналізу проведених мобілізаційних заходів та з урахуванням практичного досвіду протидії широкомасштабній агресії РФ сформульовано такі ключові завдання:

– оновити організаційно-штатні структури бойових військових частин та адаптувати їх до реальних потреб, виходячи з наявного озброєння і військової техніки;

– під час створення нових військових частин акцент робити на якісному комплектуванні особовим складом, особливо офіцерським, і забезпечити обов'язкове бойове злагодження тривалістю не менше 12–15 діб до рівня роти (батареї);

– визначити потребу військ у техніці національної економіки та негайно організувати її вилучення для потреб оборони;

– здійснювати формування нових частин у складі підрозділів, приховано, поза межами населених пунктів;

– категорично заборонити розміщення особового складу після формування підрозділів у казармах військових містечок, натомість використовувати наметові містечка або спеціально визначені Генеральним штабом райони;

– відновити підготовку офіцерського та сержантського складу на курсах підвищення кваліфікації та у військових навчальних закладах за програмами воєнного часу;

– організувати короткострокові курси для навчання особового складу управлінню та застосуванню нового озброєння і військової техніки, що надходять від партнерських держав.

Основні недоліки мобілізації та мобілізаційної підготовки в Україні на час вторгнення РФ:

Нормативно-правові акти не визначали порядок взяття на військовий облік громадян України, які прибули з інших регіонів, зокрема з тимчасово окупованих територій або у разі зміни місця проживання, у умовах воєнного стану. Більшість таких осіб не мали військово-облікових документів. При зміні місця реєстрації військовозобов'язаних через вебпортал або мобільний застосунок «Дія», районні (міські) територіальні центри комплектування та соціальної підтримки до моменту отримання офіційного повідомлення від відділу реєстрації про нову реєстрацію чи зняття з обліку у паперовому вигляді не володіли інформацією про місце проживання військовозобов'язаного. Керівні документи передбачали, що військовозобов'язаний особисто повинен прибути для взяття на облік або зняття

з нього, під час чого уточнюються всі необхідні дані для ведення військового обліку.

Отже, ключові проблеми формування мобілізаційних спроможностей оборонного сектору національної економіки пов’язані з недоліками нормативно-правового, методичного та кадрового забезпечення. Більшість питань у сфері мобілізаційної підготовки держави можуть бути вирішені через розробку та виконання довготермінових і річних програм мобілізаційної підготовки. Водночас гарантування фінансування цих програм є вирішальним чинником їхньої ефективності.

Все частіше підіймається питання про розширення науково-методичних підходів та перспектив удосконалення. Сучасні виклики потребують переходу від традиційних моделей мобілізаційного планування до більш гнучких, інтегрованих підходів. Це, зокрема:

– розробка міждисциплінарних моделей, що поєднують економічні, соціологічні, військово-технічні та управлінські знання;

– використання інструментів цифрового моделювання та прогнозування;

– впровадження систем моніторингу економічної готовності до надзвичайних ситуацій;

– підготовка фахівців за новими освітніми програмами у сфері національної безпеки та мобілізаційного управління.

Особливу роль відіграють методи соціального впливу, які мають виявляти та активізувати творчий потенціал суб’єктів управління і соціальних інститутів, сприяючи формуванню цілісної системи мобілізаційного планування на основі партнерства між державою, бізнесом та громадянським суспільством.

На даний момент в Україні триває загальна мобілізація та воєнний стан, які були продовжені Верховною Радою. Це означає, що мобілізація триває, і комплекс заходів здійснюється для переведення економіки та державних органів на роботу в умовах воєнного стану.

Таким чином, можна сказати, що ефективне науково-методичне забезпечення мобілізаційної підготовки потребує системного переосмислення та

комплексного підходу. Необхідно активізувати наукові дослідження, оновити нормативно-правову базу, а також впровадити інноваційні управлінські рішення, що відповідають реальним потребам національної безпеки.

За підсумками проведеного моніторингу України можна виділити такі ключові висновки щодо сучасного стану організації мобілізаційної підготовки та мобілізації, а саме:

– недостатній рівень науково-методичного забезпечення (відсутність комплексних досліджень щодо функціонування національної економіки в особливий період значно ускладнює ефективне планування та реалізацію мобілізаційних заходів);

– фрагментарність нормативно-правової бази (діюча система законодавства не забезпечує належного рівня координації між секторами економіки, безпеки та оборони, що призводить до затримок у прийнятті рішень у кризових ситуаціях);

– обмежена інтеграція наукових розробок у практику (державні інституції недостатньо використовують результати прикладних досліджень, моделей прогнозування та сучасні цифрові інструменти для планування мобілізаційної діяльності);

– відсутність системного підходу до кадрового забезпечення (відсутнє чітке визначення системи підготовки спеціалістів з мобілізаційного планування, що ускладнює реалізацію завдань на всіх рівнях державного управління);

– низький рівень взаємодії з приватним сектором (економічні суб’єкти залучаються до мобілізаційної діяльності в обмеженому обсязі, без чіткого механізму стимулювання або компенсації витрат);

– потреба у створенні єдиної системи моніторингу (відсутність узгодженої інформаційної платформи для аналізу та контролю, доступу за станом мобілізаційної готовності, знижує ефективність управлінських рішень).

Предметом моніторингу стала законодавча база, яка регулює діяльність органів місцевого самоврядування в Україні та територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, відкритість та прозорість діяльності органів місцевого самоврядування, в тому числі територіальних центрів

комплектування та соціальної підтримки, рівень корупції та боротьби з нею серед посадових осіб і військовослужбовців. Антикорупційний напрям є важливою складовою забезпечення ефективного функціонування системи державного гарантування якості.

Інформацію для моніторингу було використано з відкритих джерел: розпоряджень, листів, засобів масової інформації, інтернет-ресурсів.

Протягом 2023 року до виконавчого комітету Запорізької міської ради всього надійшло 10661 звернень, менше у порівнянні з 2022 роком (було 18716 звернень).

З них питань, які стосуються мобілізаційної підготовки та мобілізації, військового обліку:

1 (звернення) – від фізичних осіб,

1 (інформаційний запит) - від Української спілки з прав людини.

Протягом 2024 року до виконавчого комітету Запорізької міської ради всього надійшло 10281 звернень, на 320 звернень більше, у порівнянні з 2023 роком, з них:

2 (звернення)– від депутатів,

2 (звернення) – від фізичних осіб,

1 (інформаційний запит) - від громадської організації (через платформу «Свої»),

1 (інформаційний запит) – від юридичної особи.

За І півріччя 2025 року всього надійшло 4500 звернення від 10649 громадянина.

З них:

5 (звернень) – від фізичних осіб,

1 (інформаційний запит) - від фізичних осіб,

4 (інформаційних запитів) -від адвокатів.

Таким чином, у 2022 році до початку повномасштабного вторгнення звернень з питань мобілізаційної підготовки, мобілізації та ведення військового обліку не надходило, що свідчить про відсутність актуальності зазначеної проблематики у громадян на той час. Водночас загальна кількість звернень з

інших питань була значно більшою, що підкреслює зміну пріоритетів населення після початку вторгнення.

На сьогодні, робота зі зверненнями громадян залишається на постійному контролі виконавчого комітету Запорізької міської ради і спрямовується на забезпечення конституційного права громадян на звернення, на вдосконалення форм та методів цієї роботи.

Відповідно до соціологічне опитування Info Sapiens було здійснено дослідження на тему «Дослідження щодо мобілізації», де взяли участь вся Україна, за виключенням тимчасово окупованих територій, було опитано 445 чоловіків у віці від 18 до 55 років. В опитуванні взяли участь тільки чоловіки. Метод дослідження: онлайн дослідження. Опитування проводилося в січні 2024 року. Результати дослідження показало, що половина опитаних зазначає що ситуація складна, але залишається контрольованою з боку ЗСУ, кожний третій опитаний переконаний що ситуація на фронті протягом наступних 6 місяців покращиться, Мотивація щодо мобілізації – захист України (71%) і своїх рідних та помста (65%), серед емоцій переважають негативні (страх, гнів, обурення). Серед нейтральних емоцій переважає спокій. Загалом 35% чоловіків, серед тих хто не має броні та ще не служить так чи інакше готові мобілізуватися [100 с. 3].

Вивчивши, можна виділити основні знахідки це:

– два неочікуваних страхи перед службою в ЗСУ: неналежне навчання та «погані» командири;

– серед тих, хто негативно оцінює майбутню ситуацію на фронті, майже половина пов’язує це з корупцією і лише 6% каже про брак кваліфікованих офіцерів;

– ті, хто очікує покращення ситуації на фронті, майже такі самі надії покладають на власне виробництво зброї, як на зовнішню підтримку міжнародних партнерів;

– абсолютна більшість українців погоджується з необхідністю мобілізації, і лише 30% вважає, що в суспільстві підтримують тих, хто прагне уникнути служби;

– поточну ситуацію на фронті оцінювали переважно оптимістично, але щодо майбутнього розвитку подій і того, як ідуть справи в Україні, кожен четвертий українець утримувався від відповіді.

Зокрема, з 1 вересня усі працівники ТЦК та СП зобов'язані носити боді-камери та здійснювати відео-фіксацію під час перевірки документів або вручення повісток. У разі порушення правил фіксації передбачена дисциплінарна відповідальність. Так само потрібно зазначити, що таке нововведення дозволить забезпечити прозорість та законність діяльності груп оповіщень ТЦК, а також захистити права обох сторін. Наразі забезпеченість засобами фіксації складає близько 85%. Також, Міністерство оборони активно працює над цифровізацією системи оборонних закупівель. Нова цифрова система має підвищити прозорість оборонних закупівель та довіру до вітчизняних виробників озброєння та військової техніки. 4 вересня 2025 року під час поїздки у Запорізьку область Міністр оборони України Денис Шмигаль зустрів групу працівників ТЦК та СП, що працювали спільно з Національною поліцією, під час поїздки на Запоріжжя, де зазначив, що всі співробітники носили боді-камери та вели відеофіксацію заходів. За його словами, таке нововведення покликане посилити захист прав обох сторін [97].

Це технологічне рішення також необхідне для того, щоб вирішити такі важливі завдання:

– автоматизувати та уніфікувати процедури державного гарантування якості, а також підвищити прозорість процесів в рамках виконання робіт з державного гарантування якості;

– підвищити ефективність планування, координації та контролю виконання робіт з державного гарантування якості.

Вимоги щодо організації мобілізаційної підготовки та мобілізації, в теперішній час, в органах місцевого самоврядування витікають із того факту, що органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечувати виконання вимог Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також інших нормативно-правових актів, що регулюють питання обороноздатності [10].

Мобілізація є складовою загальнодержавної системи оборони, а місцеве самоврядування — частина цієї системи, що відповідає за практичну організацію та забезпечення заходів мобілізації на місцях. В умовах воєнного стану та загрози національній безпеці саме органи місцевого самоврядування виступають першою ланкою у забезпеченні організації та ведення військового обліку, сприянні територіальним центрам комплектування та соціальної підтримки щодо оповіщення, інформуванні населення. В умовах триваючої агресії проти України мобілізаційні заходи мають безпосереднє практичне значення, а не лише формально-адміністративне. Таким чином, ключова ідея полягає в тому, що вимоги щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації випливають із конституційного обов'язку держави захищати суверенітет і територіальну цілісність України, а органи місцевого самоврядування є невід'ємною ланкою цієї системи.

Отже, одним із головних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування є надання підтримки Збройним Силам та іншим військовим формуванням, адже в умовах зростання загроз з боку ворога вони зобов'язані працювати з урахуванням актуальних воєнних викликів. Це системна робота та пріоритетний напрямок роботи на сьогодні. На нашу думку, в умовах сучасної України мораль відіграє особливу роль. Праця є важливим чинником становлення особистості, що обумовлює необхідність організації трудової діяльності з урахуванням її моральної складової. Адже в моралі зафіксовані загальнолюдські цінності, життєво важливі для пересічного громадянина і державного службовця, бідного і багатого, молодого і похилого, ті цінності, без котрих неможлива організація державного управління.

3.2. Основні фактори оптимізації розвитку взаємодії територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації (на прикладі міста Запоріжжя)

Для того, щоб говорити про механізми покращення мобілізаційної політики в Україні, треба спочатку охарактеризувати її поточний стан. На жаль, її ефективність дуже далека від того, що вимагає сучасна обстановка. Тому питання постійної мобілізаційної готовності держави набуває пріоритетності у сфері організації оборони держави і дій усієї системи органів публічної влади.

Очікувана трансформація системи оборонного менеджменту має ґрунтуватися не лише на організаційних та правових змінах, а й на нових технологічних можливостях, зокрема впровадженні цифрових платформ, елементів штучного інтелекту, систем прозорого обліку людських ресурсів. Водночас, важливим залишається етичний вимір використання таких технологій – у сфері персональних даних, автономного прийняття рішень та контролю за алгоритмічними процедурами в безпековому секторі. Таким чином, обговорення шляхів інтеграції функцій ТЦК та СП та місцевої влади в рамках майбутньої післявоєнної мобілізаційної політики дозволяє не лише окреслити перспективи реформ, а й сформувати бачення децентралізованої, технологічно підтриманої та етично виваженої системи оборонного управління на локальному рівні.

Нині головною загрозою для національної безпеки України, її регіонів та територіальних громад залишається збройна агресія Російської Федерації. Це обумовлює необхідність концентрації зусиль як державних, так і місцевих органів влади, а також військових адміністрацій на протидії цій загрозі. Незважаючи на численні виклики, спричинені війною, органи місцевого самоврядування оперативно реагують на непередбачувані обставини, забезпечуючи відновлення пошкоджених об’єктів, надання необхідних послуг населенню, створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб та залучення інвестицій. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» регламентує порядок функціонування органів місцевого самоврядування та їх

взаємодію з військовими адміністраціями. У період воєнного стану військові адміністрації здійснюють повноваження місцевих державних адміністрацій та частково виконують функції органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства.

Один із ключових викликів пов'язаний із необхідністю реінтеграції демобілізованих військовослужбовців у соціально-економічне життя країни. Мобілізаційна система повинна бути готова до розробки та координації програм обліку, обслуговування, підтримки і перенавчання осіб, що повертаються до цивільного життя . Такий функціонал раніше не був типовим для ТЦК та СП, незважаючи на це, в умовах оновленої державної політики, а саме з підтримки ветеранів ТЦК та СП може стати невід'ємною складовою мобілізаційного управління [44].

Відповідно, постає виклик розширення функцій мобілізаційних органів у напрямі соціальної адаптації, що вимагатиме не лише додаткових ресурсів, а й тісної міжвідомчої координації, зокрема з місцевими органами влади та громадськими ініціативами

Другим важливим викликом є необхідність модернізації системи обліку та реєстрації, механізму персонально-первинного військового обліку. Під час повномасштабного російського вторгнення в Україну, виявлено суттєву розрізненість інформації, дублювання функцій різних інституцій та недостатню оперативність у роботі з персоніфікованими реєстрами.

Післявоєнна мобілізаційна система потребуватиме цифрової трансформації, інтеграції інформаційних платформ, уніфікації даних про громадян, придатних до служби, а також впровадження інструментів штучного інтелекту для прогнозування мобілізаційного потенціалу територій. Проте, цифровізація, своєю чергою, породжує виклики в сфері кібербезпеки, захисту персональних даних та етичної відповідальності за алгоритмічне прийняття рішень, що особливо важливо в умовах соціальної нестабільності у післяконфліктний період.

Наступним викликом є потреба у відновленні довіри громадян до мобілізаційних структур. Під час повномасштабного російського вторгнення в Україну, діяльність ТЦК та СП часто ставала предметом критики з боку суспільства, що обумовлено як надмірним навантаженням на ці установи, так і проблемами в комунікації, прозорості рішень і правовому регулюванні. У післявоєнний період ефективне функціонування мобілізаційної системи вимагатиме суттєвого оновлення підходів до взаємодії з громадянами, дотримання принципів відкритості, правової визначеності та прав людини. Особливо важливою стане інституціалізація взаємодії ТЦК та СП з місцевими органами самоврядування, які здатні забезпечити не лише адміністративну підтримку, а й довіру на рівні громади [41].

Окремим викликом постає формування нової кадрової політики в межах мобілізаційної системи. В умовах постійного кадрового виснаження, ризику вигорання персоналу та необхідності адаптації до нових функцій, система потребуватиме як оновлення кваліфікаційних стандартів, так і системної професіоналізації персоналу, включно з підготовкою до використання цифрових інструментів і знанням етичних норм роботи з чутливою інформацією.

Крім того, слід враховувати загрозу політизації мобілізаційного процесу в післявоєнний період. У країні, яка відновлюється після повномасштабного російського вторгнення в Україну, спроби використання інституцій оборонного призначення у внутрішньополітичній боротьбі можуть мати деструктивні наслідки для державного управління. Тому важливою частиною післявоєнного реформування має стати забезпечення інституційної автономії, нормативної визначеності та підзвітності мобілізаційних структур, що має спиратися на принципи доброчесності, аполітичності та служіння суспільству.

Таким чином, мобілізаційна система України у післявоєнний період перебуватиме в умовах комплексних викликів, які вимагатимуть поєднання адміністративних реформ, цифрових інновацій, міжінституційної координації та етичного регулювання. Прогнозування та фахова підготовка до цих викликів вже

сьогодні є запорукою майбутньої оборонної спроможності та соціальної стійкості держави.

У період після завершення активної фази воєнних дій, Україна опиниться в ситуації, коли ефективна взаємодія між центральними та місцевими інституціями стане ключовою умовою реалізації принципу багаторівневого врядування, здатного забезпечити збалансований розподіл повноважень, відповідальності та ресурсів.

Рекомендована система реформування мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні має бути унормована відповідними нормативно-правовими актами. Зокрема, пропонується:

— новлення "Положення про порядок проведення мобілізації в Україні" з урахуванням досвіду проведення мобілізації, що повинно бути затверджено указом Президента України. У цьому положенні слід розкрити зміст та основні заходи для цільової, часткової, загальної та «перманентної» мобілізації.

— переробка "Положення про мобілізаційну підготовку національної економіки України" з урахуванням необхідних обсягів виробництва для забезпечення потреб сил оборони в озброєнні, техніці, ракетах, боєприпасах та матеріально-технічних засобах, із затвердженням постановою Кабінету Міністрів.

— розробка та затвердження типової штатної структури мобілізаційних підрозділів** для центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування постановою або розпорядженням Кабміну.

— розробка "Організаційно-методичних рекомендацій з організації мобілізаційної підготовки та мобілізації", де слід викласти засади організації мобілізаційної підготовки, перелік мобілізаційних документів, що повинні бути розроблені центральними та місцевими органами влади, а також органами місцевого самоврядування.

— наказ Міноборони "Про організацію мобілізаційної підготовки та мобілізації у Збройних Силах України"**, який повинен встановити основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в ЗСУ, ДССТ та інших складових сил оборони, визначити їх повноваження, обов'язки та організацію роботи.

— розробка та затвердження Положення про територіальні центри мобілізації та комплектування** (зі зміною назви центрів відповідно до їх функцій), що має бути подане до Кабміну для затвердження, а також уточнення змін до законодавства.

— наказ (директива) Головнокомандувача Збройних Сил України** "Про організацію мобілізаційної підготовки та мобілізації у Збройних Силах України", в якому слід визначити основи організації мобілізаційної підготовки, порядок обліку та підготовки мобілізаційних ресурсів, оповіщення, призов, а також організацію комплектування військ під час мобілізації різних рівнів.

— доктрина мобілізаційної підготовки та мобілізації у Збройних Силах України, що має бути видана Генеральним штабом Збройних Сил України і визначити основи мобілізаційної підготовки, перелік мобілізаційних документів, їх форми та порядок розробки.

Таким чином, ці заходи будуть сприяти створенню чіткої, ефективної і добре організованої системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, що є необхідною умовою для зміцнення обороноздатності держави.

Підсумовуючи розгляд проблем реформування системи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, зокрема мобілізації військовозобов'язаних до Збройних Сил України та інших складових сил оборони, автори дійшли до наступних висновків:

— мобілізаційна підготовка та мобілізація є складовими частинами загального комплексу заходів, спрямованих на забезпечення оборони держави. Однак система мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні за мирного часу зазнала значних деформацій, що ускладнює виконання мобілізаційних завдань органами державної влади після широкомасштабного вторгнення РФ.

— труднощі в мобілізації особливо посилилися через затяжний характер війни, що вимагає коригування підходів до організації мобілізації на всіх рівнях.

— аналіз стану мобілізаційної підготовки в Україні та хід проведення мобілізації вказують на необхідність глибоких реформ у цій сфері, включаючи оновлення

підходів до планування мобілізаційних заходів, а також розробку нових видів мобілізації – перспективного та безпосереднього.

—мобілізація повинна бути організована як комплекс заходів, що охоплюють всі інституції держави і передбачають переведення всіх сфер життєдіяльності на функціонування в умовах особливого періоду. Загальна мобілізація оголошується Президентом України та затверджується Верховною Радою України. Вона має проводитися перманентно протягом всього особливого періоду до оголошення демобілізації.

— для забезпечення ефективного проведення мобілізації необхідно реалізувати організаційні заходи, зокрема утворити територіальні центри мобілізаційного комплектування (ТЦМК), регіональні командування з розширеними функціями та інші структури для відновлення обліку військовозобов'язаних та призовників.

— реформування сфери мобілізаційної підготовки та мобілізації повинно бути унормовано відповідними нормативно-правовими актами. Важливо ініціювати перегляд і затвердження оновлених положень про центральні, місцеві та інші органи виконавчої влади, чітко визначивши завдання, повноваження і відповідальність цих органів у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації.

— у статті також висвітлено певні аспекти реформування мобілізаційної підготовки та мобілізації в Збройних Силах України. Практика показує, що потребують подальшого дослідження й інші питання, такі як надання командувачам військових частин права рекрутингу військовозобов'язаних, організація військової підготовки для них та інші важливі аспекти.

Отже, для забезпечення ефективної мобілізації в Україні необхідно провести комплексні реформи, включаючи оновлення нормативно-правової бази, удосконалення організаційних структур та чітке визначення повноважень і відповідальності органів влади, що займаються мобілізацією. Тільки завдяки цим змінам можна забезпечити належну обороноздатність країни в умовах війни. Сучасна система військово-лікарських комісій має двосторонні недоліки. З одного боку, вона дозволяє окремим особам уникати військової служби без законних підстав, а з іншого – не запобігає потраплянню на службу людей з

серйозними захворюваннями, що створює додаткові труднощі для Збройних Сил. Оптимізація дозволить розділити рішення військово-лікарської комісії на два окремі набори даних — медичний і адміністративний. Одні фахівці проводитимуть медичний огляд для ВЛК, а інші — аналізуватимуть анонімізовані результати цих медоглядів [63].

Стосовно черг у ТЦК та СП то можна сказати на сьогодні Уряд з ініціативи Міністерство оборони України остаточно унормував використання сервісу електронної черги в ТЦК та СП. Електронна черга з травня 2024 року працювала в тестовому режимі. Це постійний важливий сервіс, яким можуть скористатися військовозобов'язані, військовослужбовці та їхні рідні.

Сучасна цифровізація процесів у сфері мобілізаційної підготовки та соціальної підтримки передбачає створення максимально зручних та доступних електронних сервісів для військовозобов'язаних. Запровадження е-послуг дозволяє зменшити бюрократичне навантаження, скоротити час на отримання необхідних документів та забезпечити прозорість усіх процедур.

Серед ключових можливостей, які пропонує система «Резерв+» та мобільний застосунок «Дія», можна виділити: отримання та зберігання військово-облікового документа в «Резерв+» – цифровий формат документа спрощує доступ до даних військовозобов'язаного та мінімізує ризик втрати чи псування паперових документів; перевірка чинності повістки за QR-кодом – інноваційний механізм, який дозволяє громадянам у кілька секунд пересвідчитись у достовірності документа, що підвищує довіру та знижує можливість зловживань; запис до територіального центру комплектування та соціальної підтримки через е-чергу – електронний сервіс, що оптимізує організацію прийому громадян, усуває черги та економить час як військовозобов'язаних, так і працівників ТЦК та СП; подання заяви на відстрочку від мобілізації в «Резерв+» – дає змогу без зайвої паперової тяганини подати документи та відстежувати статус їх розгляду; бронювання працівників через «Дію» – сучасний інструмент для підприємств, який сприяє ефективній організації трудових ресурсів у воєнний час та дозволяє оперативно

оформлювати відстрочку для працівників критичних сфер; можливість вибору вакансій у Збройних Силах України через «Резерв+» – відкриває шлях для добровільного проходження служби за обраною спеціальністю, що забезпечує більш цільове укомплектування військових підрозділів [28].

На нашу думку, оптимізація цих послуг спрямована на те, щоб процеси військового обліку, мобілізаційних заходів та соціальної підтримки стали максимально зручними, прозорими та технологічними. Впровадження цифрових рішень дозволяє підвищити ефективність взаємодії між державними структурами та громадянами, а також створює сучасну систему, що відповідає викликам часу.

Таким чином, реалізуємо наші ключові пріоритети: людиноцентричність, цифровізація процесів, вільна взаємодія держави та громадян, зручні послуги, посилюємо безпеку, пришвидшуємо та впорядковуємо процедури прийому громадян. У свою чергу, ТЦК та СП мають налагоджений механізм, досвід у реалізації державної політики у сфері оборони та мобілізації, що базується на вертикальному підпорядкуванні, чітких інструктивних алгоритмах та координації з військовим керівництвом. У післявоєнний період функціонал ТЦК та СП може бути розширений у напрямку комплексної роботи з ветеранами, демобілізованими, участі в управлінні реєстрами мобілізаційного потенціалу, цифрового обліку та прогнозування потреб у військовому ресурсі. Потенціал нової моделі співпраці розкривається саме там, де перетинаються централізоване військове керівництво і децентралізовані форми врядування, що базується на відображенні політичної концепції, комплементарності та інтеграції функцій. Отож, мобілізаційні заходи в Україні є одними із основаних елементів системи оборонних заходів, які спрямовані на протидію збройній агресії рф проти нашої держави. Їх проведення безпосередньо залежить від розвитку ситуації на лінії зіткнення з ворогом. А тому вкрай необхідним є запровадження «цивілізованих» методів мобілізації, які б не підривали мотивацію як військовослужбовців, так і тих, хто перебуває в резерві.

Слід також зазначити, що у зв'язку з відсутністю чітких термінів мобілізації, та збільшується кількість СЗЧ та знижується мотивація як безпосередньо військовослужбовців там і цивільних людей, які починають розцінювати мобілізацію як квиток в один кінець. У контексті післявоєнного відновлення України надзвичайно важливим є формування ефективної, скоординованої та соціально орієнтованої мобілізаційної політики. Інтеграція функцій територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевої влади повинна стати пріоритетним напрямом у побудові стійкої системи оборони й соціального захисту.

Підсумовуючи висновки до розділу 3 можна сказати, що одним із ключових напрямів діяльності органів місцевого самоврядування є забезпечення підтримки Збройних Сил України та інших військових формувань. В умовах зростання воєнних загроз вони повинні діяти з урахуванням актуальних воєнних викликів. Така діяльність має системний характер та пріоритетний напрямок роботи на сьогодні. В умовах сьогоденної України особливе значення набуває моральна складова суспільного життя. Праця є важливим чинником становлення особистості, що обумовлює необхідність організації трудової діяльності з урахуванням її моральної складової. Адже в моралі зафіксовані загальнолюдські цінності, життєво важливі для пересічного громадянина і державного службовця, бідного і багатого, молодого і похилого, ті цінності, без котрих неможлива організація державного управління. Відповідно до реалізації основних пріоритетів спрямована на ключові пріоритети: людиноцентричність, цифровізація процесів, вільна взаємодія держави та громадян, зручні послуги, посилюємо безпеку, пришвидшуємо та впорядковуємо процедури прийому громадян. ТЦК та СП мають відпрацьований механізм та значний досвід у реалізації державної політики у сфері оборони та мобілізації, що базується на вертикальному підпорядкуванні, чітких інструктивних алгоритмах та координації з військовим керівництвом. У післявоєнний період функції ТЦК та СП може бути розширені, зокрема у напрямку комплексної роботи з ветеранами,

демобілізованими, участі в управлінні реєстрами мобілізаційного потенціалу, цифрового обліку та прогнозування потреб у військовому ресурсі.

Потенціал нової моделі співпраці розкривається саме там, де перетинаються централізоване військове керівництво і децентралізовані форми врядування, що базується на відображенні політичної концепції, комплементарності та інтеграції функцій.

Мобілізаційні заходи в Україні становлять одну з основаних елементів системи оборонних заходів, які спрямовані на протидію збройній агресії рф проти нашої держави. Їх проведення безпосередньо залежить від розвитку ситуації на лінії зіткнення з ворогом. А тому вкрай необхідним є запровадження «цивілізованих» методів мобілізації, які б не підривали мотивацію як військовослужбовців, так і тих, хто перебуває в резерві.

У контексті післявоєнного відновлення держави пріоритетного значення набуває формування ефективної, скоординованої та соціально орієнтованої мобілізаційної політики. Інтеграція функцій територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевої влади повинна стати пріоритетним напрямом у побудові стійкої системи оборони та належного соціального захисту громадян.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи загальні підсумки дипломної роботи в ході дослідження здійснено аналіз наукової літератури та історичних джерел щодо виникнення та розвитку такого явища як мобілізація, розкрито питання започаткування та хронологічної зміни нормативно-правового регулювання організації мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Встановлено, що питання мобілізаційної підготовки та мобілізації потребує подальшого комплексного та ґрунтовного дослідження, теоретичного осмислення й практичного вдосконалення, зокрема через розробку ефективних механізмів формування та зміцнення інституційної спроможності, правового регулювання, що є основними факторами, які забезпечують мобілізаційні процеси.

Дослідження показало, що підтримання правового порядку під час мобілізації є важливим складником захисту держави в умовах загрози чи збройного конфлікту. Аналіз форм особливих періодів засвідчив, що правовий режим мобілізації не лише надає державі необхідні повноваження для ефективного управління ресурсами та людським потенціалом, але й гарантує захист прав і свобод громадян у період воєнного чи надзвичайного стану.

Правова система має здатність забезпечувати баланс між потребами оборони та збереженням громадського порядку, гарантуючи законність і справедливість застосованих заходів. Важливо, щоб правовий режим мобілізації відповідав міжнародним стандартам і нормам, зокрема в галузі прав людини та гуманітарного права. Забезпечення правового порядку під час мобілізації сприяє стабільності та ефективності оборонної системи держави, а також визначає легітимність дій у військовій сфері. Подальший аналіз цього режиму підтверджує його ключову роль у забезпеченні національної безпеки та готовності країни до дій у непередбачуваних умовах, що є необхідною умовою для удосконалення правового механізму та гарантування стабільності і захищеності суспільства в сучасних геополітичних реаліях.

Досліджені механізми правового забезпечення взаємодії в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації яка полягає в узгодженій діяльності всіх структур держави для виконання завдань, які виконуються й по теперішній час, зокрема: проведення мобілізації людських і транспортних ресурсів; формування бригад територіальної оборони; комплектування та формування інших військових частин Збройних Сил України та інших військових формувань; організація перевезення військовослужбовців до місць проходження служби та до навчальних центрів; решта заходів визначених законодавством.

Лише завдяки ефективній координації, взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки можливо досягти належного рівня організації та функціонування системи територіальної оборони. Лише за умови ефективної координації дій і тісної взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки можливо забезпечити належний рівень організації й функціонування системи територіальної оборони.

Взаємодія ТЦК та СП з органами місцевого самоврядування та іншими структурами є складним і багатогранним процесом, який охоплює організаційні, правові, соціальні та виховні аспекти. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень готовності держави до мобілізації, стан соціального захисту військовослужбовців, а також на формування в суспільстві патріотичного виховання.

В ході дослідження було проведено порівняння функцій ТЦК та СП та органів місцевого самоврядування у сфері мобілізаційної підготовки, визначена ключова різниця, яка полягає в тому, що ТЦК та СП є основним військовим органом, відповідальним за весь процес мобілізації, тоді як органи місцевого самоврядування виконують допоміжні функції, які сприяють ефективному проведенню мобілізації.

На основі проведеного аналізу було запропоновано практичні рекомендації такі, як удосконалення місцевих програм мобілізаційної підготовки; систематичне проведення спільних навчань і тренувань; створення

єдиних інформаційних баз для обміну даними; підвищення рівня кадрової та ресурсної забезпеченості; розширення можливостей електронних сервісів у сфері військового обліку.

Висновок щодо підтвердження (повного чи часткового) або спростування гіпотези, то можна сказати про таке. Гіпотеза про те, що ефективність організації мобілізаційної підготовки значною мірою залежить від рівня взаємодії між ТЦК та СП і органами місцевого самоврядування, підтверджена частково. Слід також зазначити, що без вирішення фундаментальних проблем з мотивацію як військовослужбовців, так і тих, хто перебуває в резерві, чітких термінів служби, які будуть закріпленні на законодавчому рівні питання якісного наповнення посадового штату військових частин залишається відкритим.

Отже, мобілізація в Україні потребує пошуку нових шляхів для її проведення. При цьому необхідно критично враховувати усі можливі фактори, які впливають на ефективність цієї процедури необхідно поглиблювати взаємодію територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування з метою якісного виконання мобілізаційних заходів та пошуку нових способів мотивації військовослужбовців та цивільного населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акт проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 24 серп. 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 5021.

2. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні / В. О. Антоненко, В. В. Кравченко, О. В. Батанок та ін. Київ, 2007.

3. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. Київ : НІСД, 2015. 48 с.

4. Антошин В. М. Адміністративно-правовий статус військового комісара : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013.

5. Артюшин Л., Костенко Г. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 128 с.

6. Астапова Т. О. Споживацька модель діяльності органів місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. 2007. Вип. 1 (16). С. 250–257.

7. Бережинський В. Гармонізація відносин між військовими і суспільством. *Національна безпека і оборона*. 2000. № 11. С. 59–67.

8. Богданович В. Ю., Свида І. Ю., Скулиш Є. Д. Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення : монографія у 7 т. Київ : НВВ НА СБ України, 2012. С. 415–434.

9. Богданович В. Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення : монографія. Київ : Тираж, 2003. 322 с.

10. Бойко Б. В. Мобілізаційна підготовка та мобілізація як об’єкт публічного адміністрування: теоретико-правові питання. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 515–521.

11. Бойко Б. В. Зарубіжний досвід правового регулювання основних питань призову на військову службу під час мобілізації. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту.* 2024. Вип. 86, ч. 3. С. 244–251.

12. Бойко Б. В. Публічне адміністрування у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту.* 2024. Вип. 85, ч. 2. С. 248–257.

13. Братковський В. М., Чорномаз О. Б. Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту.* 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 286–292.

14. Братковський В. М. Особливості реалізації адміністративної відповідальності. *Право і суспільство*. 2017. Вип. 3. С. 106–111.

15. Братковський В. М. До питання про зміст та підстави адміністративної відповідальності. *Правова та правоохоронна діяльність.* Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 19–21.

16. Братковський В. М. Ознаки адміністративного порушення законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту.* 2017. Вип. 26. С. 48–52.

17. Бурячок А., Демський М., Якимович Б. Український словник для військових. Київ : Варта, 1995. 383 с.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2001. 1440 с.

19. Гапонюк М. А. Окремі аспекти боргової політики органів місцевого самоврядування 2010. URL: http://ir.kneu.kiev.ua:8080/handle/2010/364

20. Горовенко В. К., Щипанський П. В. Деякі проблеми організації мобілізаційної підготовки України. *Матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф.* Київ : МО України, 2015. С. 23–35

21. Гудима В. Діяльність органів місцевої влади на Поділлі в добу Директорії під час мобілізації до армії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.). Краєзнавство. 2010. № 1–2. С. 219–224.

22. Державне та регіональне управління: підручник / Є. Г. Карташов та ін.; за заг. ред. Є. Г. Карташова. Київ: Освіта України, 2019. 248 с.

23. Державне та регіональне управління: підручник / Є. Г. Карташов, В. В. Євдокимов, І. О. Драган, О. І. Дацій та ін.; за заг. ред. Є. Г. Карташова. Київ: Освіта України, 2019. 248 с.

24. Енциклопедія Сучасної України. https://esu.com.ua/article-68146

25. Енциклопедія державного управління: Т. 8: Публічне врядування / наук. ред. кол.: В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін.; Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.

26. Євсюкова Я. І. Мобілізаційна підготовка та мобілізація: українська та зарубіжна модель. Форум права. 2010. № 1. С. 100–106.

27. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради.* 2018. № 31. https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19

28. Зіллнат Л., Вівер Д. Соціальні мережі та журналісти США, 2018. URL:https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21670811.2018.1495570?needAccess=true&journalCode=rdij20 (дата звернення: 04.11.2025).

29. Іванченко В. А. Адміністративно-правове регулювання мобілізації в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 229 с.

30. Коваленко Н. В. До питання про визначення поняття та ознак правового режиму. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 12/2019. С. 254–258.

31. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 11.12.2025).

32. Концепція кадрової політики в Збройних силах України: Наказ Міністра оборони України від 27.11.2007 №659. Офіційний сайт Міністра оборони України: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0637322-23 (дата звернення: 20.10.2024).

33. Корнієнко О. М. Деякі аспекти комплектування та мобілізації Сумського слобідського козацького полку в другій половині XVII–XVIII ст. *Сумський історико-архівний журнал*. 2010. № X–XI. С. 183–190.

34. Котляренко О. П., Агафонова Ю. П. Правові аспекти взаємодії понять «воєнний стан» та «особливий період» за законодавством України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 2. С. 615–620.

35. Краснокутська Л. О. Роль інформаційних технологій у забезпеченні прозорості та відкритості діяльності органів державної влади. *Моделювання соціально-економічного розвитку в системі забезпечення продовольчої безпеки: Всеукраїнська науково-практична конференція,* 10–11 травня 2023 р., Миколаїв. МНАУ, 2023. С. 64–67.

36. Крупнова Л. В., Артеменко О. В. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування. *Наукові записки.* 2023. Вип. 14. С. 303–308.

37. Курінний Є. В. Особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. №6. С. 333–336. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/77.pdf (дата звернення: 21.07.2025).

38. Лапатійова Н. С. Система комплектування козацького війська в Україні в XVIII ст. та місцеві органи військового управління. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні.* 2013. Вип. 22, Ч. 2. С. 59–65.

39. Лоуренс Х. Кілі. Війна перед цивілізацією. Видавництво Оксфордського університету, США

40. Левченко А. І. Органи публічної влади: класифікація та ознаки. *Успіхи і досягнення у науці.* 2024. Том 2, №3(3).

41. Лудченко М. Л. Теоретичні підходи до визначення поняття «правове регулювання» в контексті діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. №4. С. 62–66.

42. Майстренко К. М. Комунікації у діяльності органів публічної влади. *Публічне урядування.* 2022. №1 (29). С. 93–28.

43. Максименко Т. В. Основні принципи народовладдя: теоретико-правові засади та особливості реалізації. *Соціологія права.* 2024. С. 51–55.

44. Марченко А. Персоналізація відповідальності публічних службовців як чинник відновлення довіри громадян до влади. *Публічне управління та місцеве самоврядування.* 2024. Вип. 2. С. 54–58.

45. Марвін А. Крайдберг. Історія військової мобілізації в армії Сполучених Штатів 1775–1945. Міністерство армії США, 1955. 721 с.

46. Мельник О. О. Актуальні питання здійснення мобілізації у воєнний час. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. Вип. 86, Ч.3. С. 380–384.

47. Мельник Т. Понад мільйон українців у формі забезпечують оборону країни – Резніков // Forbes Ukraine. 2022. URL: https://forbes.ua/news/ponad-1-mln-lyudey-u-formi-zabezpechuyut-oboronu-ukraini-reznikov-08072022-7072 (дата звернення: 11.12.2025).

48. Микулець В. Ю. Правова регламентація діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у контексті удосконалення воєнного законодавства України. *Юридичний вісник.* 2024. №3 (72). С. 93–99.

49. Місцеве самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи: матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 166 с.

50. Мобілізація. *Тлумачний словник української мови*. Томи 1–10. https://tsum.wdbk.org/%D0%BC/%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F

51. Мобілізація та мобілізаційна підготовка в Україні після 18 травня 2024 року: загальне правове регулювання; юридичний статус суб'єктів правовідносин; основні організаційні питання; юридична відповідальність за порушення законодавства; особливості правозастосування у період воєнного стану. Київ: ВД «Професіонал», 2024. 468 с.

52. Мудролюбова Н. О., Маслова Н. Г., Сушицька Ю. О. Порівняльний аналіз мобілізаційних законів України та інших країн – членів ЄС. *Наукові інновації та передові технології.* 2024. № 9(37). С. 442–456.

53. Назаренко О. А. Прийняття публічно-управлінських рішень. URL: https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/38-2023/21.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

54. Настюк В. Я., Бєлєвцева В. В. Адміністративно-правові режими в Україні: монографія. Харків: Право, 2009. 128 с.

55. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник / Воловик В. І., Лепський М. А., Гугнін Е. А., Кудінов І. О. та ін.; за заг. ред. М. А. Лепського; 2-ге вид. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.

56. Організація заходів з мобілізаційної підготовки та мобілізації за законодавством України: навч.-практ. посіб. / за заг. ред. О. Г. Боднарчука. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 256 с.

57. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2017. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672 (дата звернення: 11.12.2025).

58. Пирога І. С., Пирога М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Вип. 77, ч.1, 2023. С. 117–123.

59. Полторак С. Т. Головне завдання – підвищення обороноздатності держави. *Наука і оборона.* 2015. №2. С. 3–8.

60. Про військовий обов’язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 №2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 12.07.2025).

61. Про затвердження Положення про військові комісаріати: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2013 №389. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-2013-п (дата звернення: 09.08.2024).

62. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 №1487. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.07.2025).

63. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 №154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.07.2025).

64. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України: Указ Президента України №92/2016 від 14.03.2016. URL: http://www.president.gov.ua/documents/922016-12832 (дата звернення: 13.11.2024).

65. Прохоренко М. М., Хлань В. М. Сутність та зміст особливого періоду в Україні. *Юридичний вісник.* 2020. №2 (55). С. 62–67.

66. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 №3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text (дата звернення: 12.07.2025).

67. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 09.08.2024).

68. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 №1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12 (дата звернення: 12.07.2025).

69. Рябець К. Законність та верховенство права як принципи публічного управління. *Науковий вісник: Державне управління.* 2023. №1 (13). С. 70–85.

70. Савинець О. Ю. Теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. *Право і суспільство.* 2018. №3. С. 202–209.

71. Савинець О. Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України .*Jurnalul juridic național: teorie și practică. 2018. Iunie.* С. 49–53.

72. Савинець О. Ю. Адміністративно-правове забезпечення мобілізації Збройних Сил України: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.

73. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник. Київ: НАДУ, 2011. С. 220.

74. Словник з основ наукових досліджень: навч.-метод. вид. / Н. Ю. Мацай та ін. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2021. 80 с.

75. Словник - тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA (дата звернення: 08.04.2025).

76. Сокирко О. Мобілізаційні та оповіщувальні універсали і листи гетьманів середини XVII – першої третини XVIII ст. *Спеціальні історичні дисципліни.* 2011. Вип. 19. С. 122–134.

77. Сокуренко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 2.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2016. 40 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04c75a59-f7d6-412c-944d-b79523065e30/content (дата звернення: 22.07.2025).

78. Стукан Т. М. Публічна влада: характеристика, ознаки та форми прояву. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2021. №4 (31). С. 37–41.

79. Стратегія воєнної безпеки України: всеохоплююча оборона, затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 №121/2021. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21

80. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 №287/2015. URL: www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015 (дата звернення: 24.09.2024).

81. Стукалін Т. Суть та особливості державного управління у сфері оборони. *Збірник наукових праць.* 2013. Вип. 36. С. 112–117.

82. Талалай Д. В. Поняття мобілізації: загальнотеоретичний аналіз. *Форум права.* 2011. №2. С. 864–867.

83. Туркот М. С. Мобілізаційна діяльність як засіб забезпечення воєнної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2015. №2. С. 197–199.

84. Українське суспільство в умовах війни: колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

85. Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22.11.2023). Київ: ДУІТ, ХНУРЕ, МНТУ, 2023. 821 с.

86. Філософські проблеми державного управління: навч.-метод. посіб. / В. М. Князєв, Ю. В. Бакаєв, Т. Е. Василевська та ін.; за заг. ред. В. М. Князєва. Київ: НАДУ, 2012. 220 с.

87. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні: монографія / Цимбалюк В. І., Гришко В. І., Міцук І. В. та ін. Одеса: Купрієнко СВ, 2019. 158 с.

88. Фролов В. С., Лобко М. М., Кириченко С. О. Актуальні проблеми мобілізаційної підготовки та мобілізації в Збройних Силах України та рекомендації з їх розв'язання. *Зб. наук. праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного ун-ту оборони України.* 2024. №3(82). Т.1. С. 79–92.

89. Хаск'ю М. Сформувати армію: коротка історія призову, 2008. URL: https://warfarehistorynetwork.com/article/to-field-an-army-a-short-history-of-the-draft

90. Хардель Р. З., Таран В. І., Холін В. М., Лячин С. В. Можливості покращення ефективності проведення заходів мобілізації людських ресурсів. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. №3 (21). С. 462–475.

91. Червеняк К. Публічне адміністрування в процесі прийняття рішень: навчально-методичні рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2022. 36 с.

92. Шамрай В. О. Військові формування та військова служба, організаційно-правові та управлінські аспекти: монографія. Київ, 1928. 225 с.

93. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1928. Т.1. С. 458–459.

94. Ширалієв Р. Ш., Волотівський П. Б., Леонтович С. П. Чинники, що впливають на процес мобілізаційного планування національної економіки України. *Наука і оборона.* 2019. №3. С. 10–17.

95. Шульга В. Зарубіжний досвід комунікативної взаємодії органів публічної влади та суспільства. *Публічне управління та адміністрування в умовах суспільних трансформацій: збірник наукових статей студентів.* ДТЕУ, 2024. С. 367–373.

96. Шмигаль: Працівники ТЦК та СП з 1 вересня мають фіксувати вручення повісток на бодікамери. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/08/07/7525117/ (дата звернення: 21.09.2025).

97. Шмигаль: Міноборони цифровізує Резерв+. URL: https://armyinform.com.ua/2025/10/24/denys-shmygal-minoborony-czyfrovizuye-vidstrochky-dlya-vijskovozobovyazanyh/ (дата звернення: 21.09.2025).

98. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні: монографія / Цимбалюк В. І., Гришко В. І., Міцук І. В. та ін. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

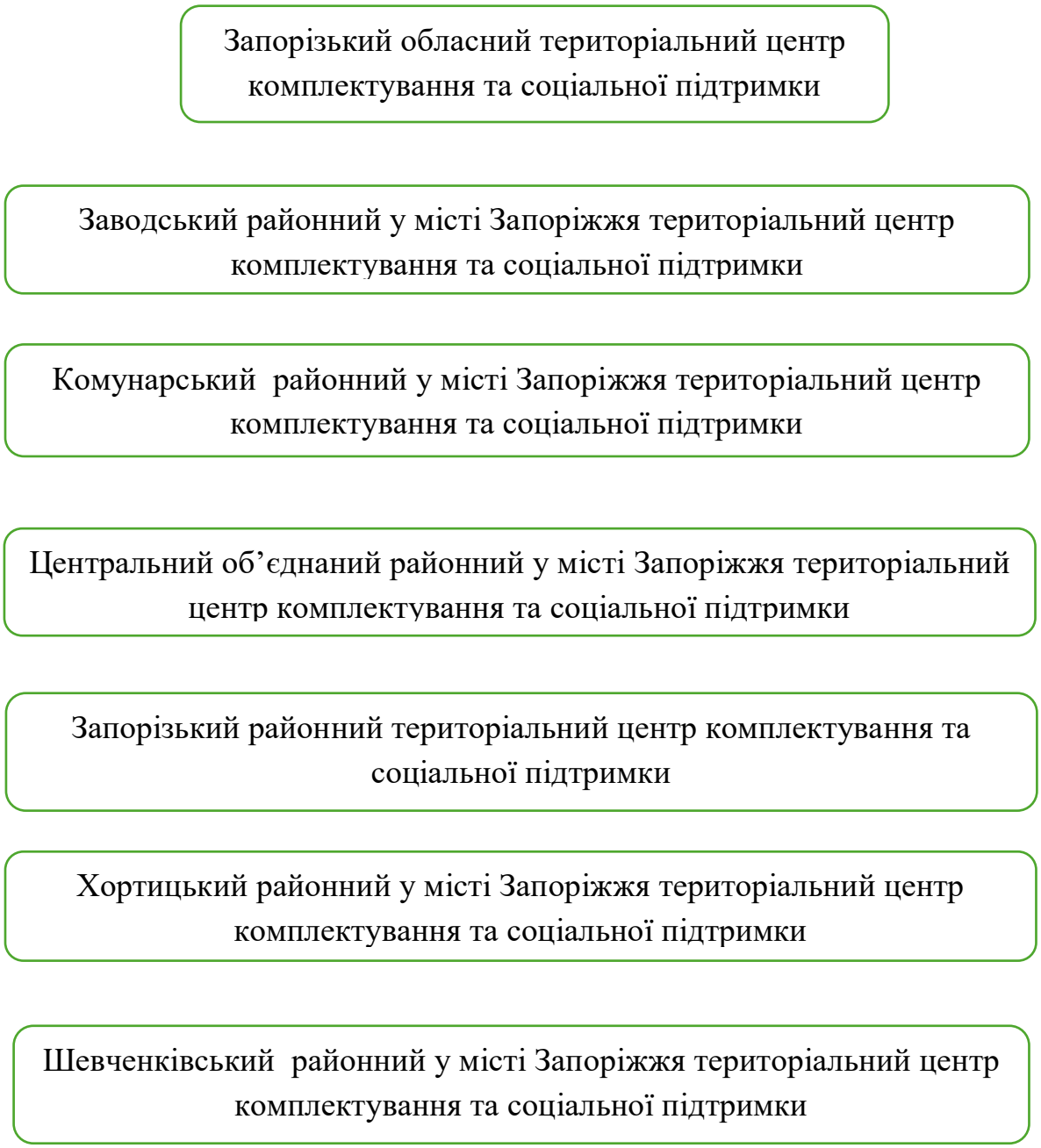

Рис. 1. Структура територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у м. Запоріжжя

Додаток Б

Рис. 2. Динаміка звернень, які надійшли до виконавчого комітету ЗМР протягом 2023-2025 років

Додаток В

Е-послуги військовозобов’язаним та військовослужбовцям:

військовозобов’язаних

✓ Військово-обліковий документ у Резерв +	✓ Електронні рапорти в Армія+
✓ Перевірка чинності повістки за QR-кодом	✓ Запис на ВЛК через е-чергу
✓ Запис до ТЦК та СП через е-чергу	✓ Навчання військовій справі в Армія +
✓ Відстрочка від мобілізації в Резерв+	
✓ Бронювання працівників через Дію	
✓ Вибір вакансій у ЗСУ в Резерв +	

Рис. 3. Інформація щодо надання Е-послуг військовозобов’язаним та військовослужбовцям

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Вишневська Юлія Василівна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти vishny82@ukr.net,

— підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Взаємодія територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з органами місцевого самоврядування в організації мобілізаційної підготовки та мобілізації» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

— заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

— згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Вишневська Ю.В.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Краснокутський О.В.